

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

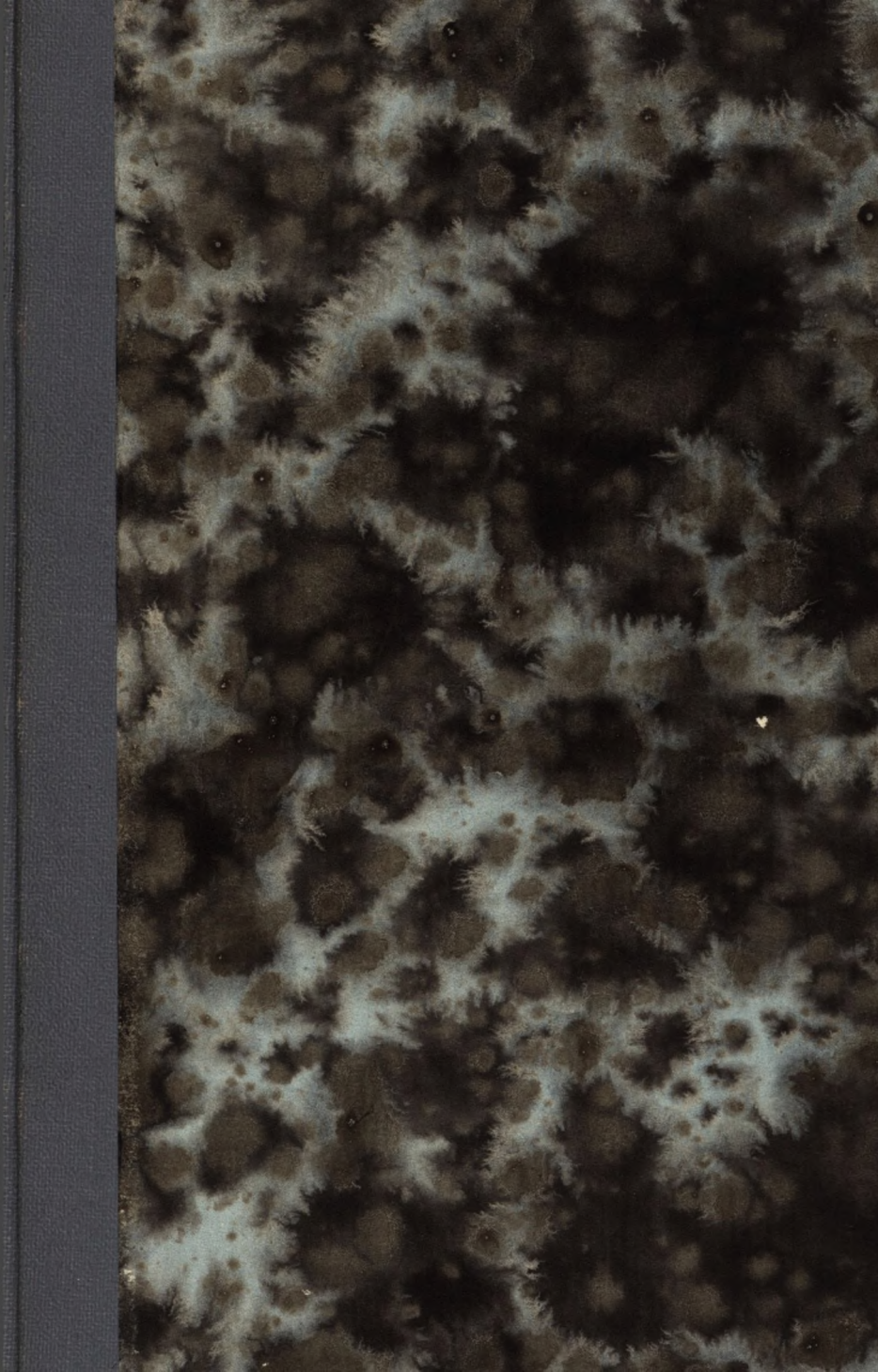
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ARKITEKT
CARL GRANZOW
OG
HULDA GRANZOW
FØDT RIETZ

ET HUNDREDEAARSMINDE

AF

MARIA DAHL
FØDT GRANZOW

TILLÆG:
SPROGFORSKEREN J. E. RIETZ

TRYKT SOM MANUSKRIFT

KØBENHAVN 1941

IKKE I BOGHANDELEN

C. A. Jørgensen . Bogtrykkeri
* Grashovedretov 14 *

FORERINDRING

... „Och den ande, som ej döden lyder,
Evighetens tungomål nu tyder.“

Som ældste Barn af C. Granzow og næstældste Barnebarn af J. E. Rietz har jeg længe følt det som en Æresgæld at riste dem en fælles Minderune.

Dette har jeg nu forsøgt i Hundredaaret for Faders Fødsel (i København den fjortende Juni 1841) og for Morfars Bryllup (i London den tolvte September 1841). Samtidig er 50 Aar rundne siden Faders Bortkaldelse (den ellefte September 1891).

Afsnittene om Arkitekt Carl Granzow og Hulda Granzow, født Rietz, er skrevne for Slægten; men en enkelt Ting i dem vil muligvis kunne interessere en og anden ogsaa uden for denne, f. Ex. som Bidrag til en eventuel — stærkt savnet — Monografi over J. E. Rietz. I en saadan Skildring vil formentlig ogsaa kunne indgaa det som „Tillæg“ meddelte Genoptryk af et enkelt Uddrag af J. E. Rietz' Dagbøger og de derefter følgende Citater af Samtids og Eftertids Dom om „denne framstående forskare“.

C. Granzow's — bl. a. i Rigsdagens Bibliotek opbevarede — Afhandling: „Roesukkerindustriens Indførelse i Danmark“ synes i den Grad at vidne om sin Forfatters saa karakteristiske Forudseenhed, at den er medtaget, ogsaa som historisk Dokument. Efter den hidsættes nogle vejledende Bemærkninger i Tilknytning dertil.

Jeg føler mig i Gæld til mine Sønner, Stadsarkivar i

København Flemming Dahl og Professor ved Aarhus Universitet Torsten Dahl, for Hjælp ved Undersøgelser i Arkiver og Biblioteker samt ved den vanskelige Korrektur. For den historiske Oversigt over Sukkerbeskatningen 1873—91 bærer min Søn Ansvar.

Bittert har jeg dog følt Savnet af ikke at kunne søge den bedste Hjælp hos min for tidligt bortkaldte Ægtefælle, Professor Frantz Dahl.

København Ø, den 10. Maj 1941.

Østerbrogade 5.

Maria Dahl,
født Granzow.

Som Tiden ruller sin Bølge
evigt, ustandseligt frem,
vil Slægter paa Slægter følge,
og glemmes vil mangt et Hjem.

Dog ejer vor Arnekrog Minder,
som ej bør skrives i Sand,
om fromme, goddædige Kvinder,
om Mænd, der pryded' sin Stand.

Saa tag da, hvad her er givet,
i velvillig Varetægt,
som Ledetraad gennem Livet
for kommende Efterslægt.

(Fred. Visby's Slægtbog).

ARKITEKT CARL GRANZOW.

„Din fader var en af disse dygtige praktikere, disse støtte, energiske naturer, som holde slægten oppe, som udgøre dens marv. Hans Alexanderhug mod knuderne kom mig ofte overraskende.“

Frantz Dahl.

For 100 Aar siden — fjortende Juni 1841 — fødtes i København (Petri) Carl Herman Gerhard Granzow. Hans Fader Friedrich Karl Andreas Granzow saa Dagens Lys 14/2 1800 i Basedow, i Dronning Alexandrine's skønne Fædreland Mecklenburg-Schwerin. Sønnen F. C. Granzow skriver i sit geografiske Lexikon: „Det skovbevexede Bakkestrøg omkring Malchinersø kaldes det mecklenburgske Schweiz“ og videre om Basedow „Landsby ... Kreds Güstrow, 17 km vnv. f. Stavenhagen, tæt ved Malchinersø“. Stavenhagen er Fritz Reuter's Fødeby, og Güstrow omtales flere Gange i „Landmandsliv“, som foregaar i denne Egn.

Friedrich Granzow drog som ganske ung til København, hvor han tog Borgerskab som Skrædermester 21/3 1826, og her døde han 24/9 1873, Nørrevold 60, Hjørnet af Nørregade, det saakaldte „Strygejernet“. Han blev begravet paa Assistens Kirkegaard; paa hans Gravsten staar, hvad han ogsaa skrev sig, „Frederik“ Granzow — han havde slaaet Rod i Danmark og følte sig som Dansk.

11/5 1826 var han i Petri Kirke blevet viet til Wilhelmine Reiter, f. 10/4 1806 i København, Datter af Skrædermester Friedrich Christian Reuter og Gertrud, f. Kocktoft.

Familien Reuter (Slægt med Forfatteren?) kaldtes her

Reiter. Farmors Broder Frederik G. Reiter, g. m. Jenny Haycham, mistede en Søn, Lieutenant i 2det Infanteriregiment Frederik Georg William Reiter (f. i London 9/6 1840) paa Johanniterhospitalet i Nybøl, „som Følge af et ved Forsvaret af Dybbøl — Skanse Nr. 4 — erholdt Saar.“

Frederik Reiter var en „stor“ Skrædermester, der skal have været den første, som i sine Vinduer satte det kendte Skilt: „Hier spricht man Deutsch, English spoken og On parle français.“

Farfar var god, retsindig og stræbsom, men det kneb for ham at ernære sine 13 Børn, af hvilke flere døde som spæde.

Den ældste Søn, Wilhelm Karl Christian Granzow (f. 1829), der 5/10 1854 „foreviste Mesterstykke i Skræderprofessionen, vandt nu Borgerskab som Mester i Lauget“ 5/2 1857; samtidig gjorde han aktiv Tjeneste i Borgervæbningen. Han var gift med Poulina Andersen (besvogret med Familien Husmann). Tante „Polly“ forærede mig et Sukkerskrin med Nøgle! Det stammede aabenbart fra en Tid, da der — som nu — maatte spares paa Sukker.

Hos disse gode, glade og gæstfri Mennesker „kogte“ Vandet altid, naar vi Børn kom paa Besøg, saa vi maatte endelig have Kaffe og Sukkerkringler! De beundrede — som alle Søkende — Broderen Carl.

Den ældste Datter Wilhelmine Christiane Andrea (f. 1833) havde meget Lune. Hun var gift med en i sin Tid kendt Tapetserermester H. C. Jensen, der vist havde Leverancen til det første „Klampenborg“. Han var af Niels Brock's Slægt.

Den næstældste af Brødrene, den historisk-geografiske Forfatter F. C. Granzow (Frederik Carl Herman), er biograferet af Frantz Dahl i Illustreret Tidende 1/7 1894; men Nekrologen blev, da en Artikel om Carnot's Mord skulde optages i sidste Øjeblik, saa mishandlet, at Forfatteren ikke vilde vedkende sig den.

Den fremkom imidlertid i „Vor Ungdom“ 1894, S. 725—

28, jfr. Povl Engelstoft om F. C. Granzow i Dansk biografisk Leksikon, anden Udgave, Bind VIII, S. 285—86.

Th. Birkedal Bredsdorff skriver i „Studenterbogen, Skildringer af 30 Aars Studenterliv“ 1896, S. 271: „Som Lærer ... var han enestaaende.“ Hans Guddatter kan attestere, at han som Examinator 7/7 1891 var klar, koncis og — saa korrekt, at han sagde „Frøken“ til hende! Han var „beskikket“ Censor, men da Lærerinden i det sidste Fag — Historie — var syg, overtog han selv Examinationen, fordi han ikke nænnede, at Klassen skulde vente en Ugestid paa Studenterhuerne!

Den yngste Søn, Herman Ludvig Georg Granzow (f. 1843), var Hørkræmmer; han vandt Borgerskab 10/10 1872 efter at have staaet i Lære hos Grosserer Carl Rerup. Med dennes Datter Vilhelmine, der selv var Grosserer, har jeg talt om Onkel Herman, som var flittig og saa god, at han blev misbrugt. Han ejede det morsomme gamle Hus, Hjørnet af Torvegade 38 og Overgaden neden Vandet Nr. 21.

Naar de fire Brødre kom sammen, sang de skandinaviske Sange og Erik Bøgh: „Hundrede Viser“ og „Tredive Viser“.

Den yngste Datter, Camilla Granzow, var Kommunelærerinde og kristeligt godgørende; hun døde 1938, 88 Aar gammel, som den sidste af Søkendekredsen — „Slægtens Ældste“.

Jeg holdt meget af at besøge min Farmor i Nørre Søgade 21, Stuen, hvor hun levede til 9/5 1886. Hun trakterede med Te og Hveder, hvoraf hun pillede Krummen til sine kære Fugle uden for Vinduet. Hun broderede smukt — indrammede Prøver hænger paa min Væg — og strikkede kunstfærdige Sengetæpper, af hvilke et endnu dækker hendes Tipoldebarns, Lennart Frantz Johannes Svanes, lille Seng.

Hendes næstyngste Søn, Carl, blev ikke — som Broderen Frederik — Akademiker, men fik for øvrigt en god Undervisning i Provst Møllers Skole, hvis øverste Klasse han forlod med Karakterer, der svarede til følgende Vidnesbyrd:

„Ligesom han altid udmærkede sig ved særdeles Flid, var hans Opførsel tillige mønsterværdig i alle Henseender, og han har hele sin Skolegang været en af Skolens vakkreste Disciple.“

Efter at være blevet Svend hos Tømrmester Unmack kom han paa Tegnestue hos senere Stadsbygmester Nebelong og blev saa Elev paa Akademiet, men traadte tidligt ud i praktisk Virksomhed. Han har bl. a. udført Arbejder ved Frederiksborg, Johanneskirken i København, Kirken i Aakirkeby og Skibby Kirke, de tre sidste Steder vistnok som Konduktør.

I Sverige arbejdede Granzow dels ved Restaurering, dels ved selvstændige Byggeforetagender: Alnarp, Barsebæk, Örbyhus, Löddesborg Slot, Sukkerfabrikkerne i Arlöv og Staffanstorp, Bellevue ved Malmø m. m.

Og i Sverige fandt han sin Brud. 1866 blev han forlovet, 1871 gift med Hulda Rietz, Datter af Sprogforskeren Johan Ernst Rietz, fungerende Professor i Lund fra 1843, 1851 Sognepræst for Tygelsjö og Klagstorp Menigheder, senere tillige „Kontraktsprost“ (5: Distriktsprovst).

I et Brev fra hans Svigermor, Prostinnan Maria Rietz, hedder det: „Köpenhamn den 9. Juni 1872, Söndagsmorgon. Granzow kom idag Kl. 9 på morgonen ifrån sin Stockholmsresa, han är frisk och glad — förra veckan hade grefve och grevinnan Platen, som äro egare af Örbyhus, kommit dit ... 10/6: Hulda fick sig en dotter igår eftermiddag Kl. 6 ...“

Denne Datter, Maria Vilhelmina, blev gift med Professor ved Københavns Universitet, Dr. jur. Frantz Dahl (25/10 1869—21/12 1937), der var Statsraadssekretær og Departementschef i Statsministeriet 1916—1919.

I Trap: Kongeriget Danmark, fjerde Udgave, Bind IV (1923), staar S. 143 om Højbygaard Sukkerfabrik: „Bygningerne er opførte efter tysk Forbillede af Arkitekt Granzow“; jfr. dennes nedenfor følgende Afhandling „Roesukkerindustriens Indførelse i Danmark“, der blev omdelt til

Rigsdagens Medlemmer i April 1873. Mens Granzow byggede paa Lolland, boede han med Hustru og Datter paa Nøbbøllegaard hos Erhard Frederiksen, en af Foregangs-mændene inden for den unge danske Sukkerindustri.

C. Granzow's Dygtighed, praktiske Sans, Energi og Samvittighedsfuldhed gjorde ham til en god Samfundsborger. Han var Medstifter af „Kommunalforeningen“, for hvilken han en Tid var Formand, ligesaa af „Københavns Kreditforening“, i hvis Jubilæumsskrift (af Vald. Bindslev, 1907, S. 9) hans Billede og Underskrift gengives. Endvidere var han Medlem af „Dansk Arbejderbank“s Bankraad og af Repræsentantskabet for „Østifternes Kreditforening“.

Han sad i Bestyrelsen for „Arbejderforeningen af 1860“, hvor han efterfulgte Fabrikejer Anker Heegaard, og for „Kjøbenhavns Grundejerforening“, i hvis Festskrift (af Emil Zuschlag 1925) hans Billede findes S. 34; 1890—91 var han Næstformand i Grundejerforeningen.

Det var et af Faders højeste Ønsker at komme sydpaa, særlig til Rom, for at se Kunst, ikke mindst Arkitektur. Det kan endnu græmme mig, at han aldrig fik Tid dertil, men maatte nøjes med at rejse i Billedværker, og skønt han elskede Naturen, maatte han alt for ofte sidde bøjet over sine mange Regnskaber.

Ogsaa om ham gælder Professor Axel Kock's Ord om hans Svigerfar, J. E. Rietz: „Den ofantliga arbetsbördan bröt redan under manna-åldern den ursprungligen ovanligt kraftige mannen.“

Til Valgsprog kunde Granzow have haft: Det er Kunsten at forudse alt, hvad der kan forudses. Undertiden var han ligefrem genial i sin Forudseenhed! Hans Datter husker saaledes, at han — da han paa hendes første Skoledag i September 1878 fulgte hende til Zahles Skole — sagde, at der nok engang vilde komme Jernbane forbi Skolen! Og han tilføjede: „Stationen maa komme til at ligge dér ovre ved Gamle Frederiksborggade,“ hvor han mente, at Køben-

havns geografiske Centrum dengang laa. Det lød underligt, men hun var for lille til at tænke videre over det.

Da Fader derimod — efter 1883 at have købt Baunegaard — fulgte mig til Hellerup Station og saa begyndte at tale om Sporvogne paa den øde Bernstorffsvej, lo jeg hjerteligt. Hvor mange Gange har jeg ikke, siddende i Linie 15, gjort ham Afbigt!

Granzow købte Baunegaard, fordi Landvæsen var hans Liv og Lyst — jfr. hans Artikler i Ugeskrift for Landmænd og lignende Steder, og fordi han, hvis han skulde dø ung, gerne vilde sikre sine ni Børns bedst mulige Uddannelse.

Baunegaard havde 56 Tdr. Land, som blev mønsterværdigt drevne. Tusinder af Kroner ofredes paa Forbedring af Jord og Besætning. Ogsaa Bygningerne blev restaurerede, og en ny Type Lade byggedes, vistnok egen Opfindelse; i hvert Fald blev den befundet saa praktisk, at den blev kopieret, og Grev Hamilton fra Barsebæk besøgte Baunegaard, vist bl. a. for at se den.

Som et Minde om hine — ak saa fjerne — Tider hid sættes, desværre ikke efter Originalen, et Brudstykke af et Digt fra 1890:

Baunegaard—Søllerød.

.....

Forrest Hr. Granzow, hel stærk og mandig
— skægget som Tor's, som Odin's hans viden,
med pande-rynk, energisk forstandig.
Hans herlige viv sidder og ved siden.
De suser afsted til Baunegaards sorg
— med døtre Maria og Ingeborg. ...

.....

Hist i Søllerød ventes med længsel!
„Blot at skinnerne ej os bedrager!
Regn-svangre skyer må bastes i fængsel.“
Det fløjter — toget standser, det klager.

Da skinner solen i glitrende blink,
 Marg'riten stråler fra blomstrende brink.
 Lysgrøn bøg, den tungsindige granskov
 „velkommen!“ hilser familien Granzow.

.....

Samme Aar forstod vi, trods Faders Tapperhed, at han var syg. Og han havde været det længe: den Bright'ske Syge.

Næste Aar opsatte Fader i sin Godhed Udflytningen til Baunegaard 14 Dage for min Examenslæsnings Skyld! Og først efter min Artium 7/7 prøvedes en Kur i Ronneby, hvor Moders Broder, Valdemar Rietz, var Læge. Forgæves: den ellefte September 1891 bortreves Fader af Døden, 50 Aar gammel, for 50 Aar siden. Han døde fra Moder, der kun var 48 Aar gammel, og ni Børn:

Maria, f. 9/6 72, g. m. Frantz Dahl (D. biog. Leks., anden Udg., Bind V, 1934, S. 498—500, og Krak's blaa Bog 1937, S. 240).

Ingeborg, f. 19/11 73, d. 28/3 1901.

Johannes, f. 15/11 76, Grosserer, g. m. Else Crone Petersen.
 Valborg, f. 24/8 78, g. m. Köpman Anton H. Andersson,
 Navneforandring til Granzow.

Thyra, f. 14/4 81, g. m. Translatør Christian Schytt.

Einar, f. 9/4 82, Gartner, g. m. Kirsten Moosdorff.

Gudrun, f. 9/4 82, g. m. Kaptajn Ernst Rietz, Brodersøn af
 J. E. Rietz.

Harald, f. 20/6 83, Lektor v. Th. Langs Skole, Silkeborg, g.
 m. Hedvig Schou.

Astrid, f. 10/5 85, g. m. Bibliotekar v. Det kgl. Bibliotek
 Holger Larsen.

(Det ventes, at en Stamtavle udarbejdes).

Da jeg 9/9 opmuntrende havde fortalt Fader noget om hver af mine fem mindste Søsken, sagde han glad: „Ja,

er det ikke nogle søde „smaa“, vi har?“ Hertil svarede jeg: „Men saa regner du vel ogsaa Valborg til „de smaa“? Da smilede Fader kærligt, næsten muntert!

Paa det første „Børnehavarbejde“, Johannes udførte, skrev Fader, foruden Dato og Navn: „Gud velsigne min lille Søn!“

Ved Faders Baare talte Skat Rørdam. Han ligger begravet paa Assistens Kirkegaard.

Meget vilde have set anderledes ud, hvis Fader havde faaet Lov at leve længere.

For mig bevirkede Faders Død, at Frantz Dahl ikke kunde lade være med at erklære, at han gerne vilde være mig en Støtte gennem Livet, ja for hele min Familie vilde han gerne være en Støtte og Opmuntring.

Da jeg meldte Smaapigerne ind i Zahles Skole, havde jeg lige gjort Skolen en lille Tjeneste (noget med et Vikariat). Man spurgte da, om der ikke var et eller andet, jeg ønskede mig. Jo — at de ældste maatte komme i 4de og 3die Klasse, og at de fik Lov til at deltage i 1ste Klasses Juletræsfest. Begge Dele bevilgedes; det første paa den Betingelse, at jeg vilde læse med dem hver Dag, bl. a. Engelsk, som de ikke havde haft i Privatundervisningen. Naar Lektierne var læste, samledes Familien ofte til Højtlæsning af digre Værker som „Piazza del Popolo“, „I Sabinerbjærgene“ o. s. v. trods Svigersønnens nærforestaaende Embedsexamen. Det gjorde ham ondt, at hans Hjem — med nogen Ret, indsaa jeg siden — bebrejdede ham, at han helligede for megen Tid til min Familie. Alligevel fortsattes de hyggelige Aftener ogsaa efter vort Giftermaal om Søndagen i Nørre Søgade 21. Der spillede „Preference“, skønt Frantz Dahl ellers ikke spillede Kort, og til „Aftenkaffen“ serveredes Konditor-kager, personlig udsøgte efter Svigerfamiliens Smag!

Af de Digte, han skrev til Svigerinder og Svogre, udvælger jeg en Sonet til:

Ingeborg Granzow.

Min svigerinde! hilset være du,
 Dit lyse smil, dit friske sind vel vakte
 den tanke, da du først mig hånden rakte:
 det var en type på livs-glædens hu.

Og dette tænker jeg tildels endnu.
 Men — jeg har set det arbejde, du kan magte.
 Og mest jeg, Ingeborg, har lært at agte
 dit dybe sind i sorgens mørke gru.

Slig sammensmæltning er kun givet få.
 Hvis vi letsindig påstå, at vi have
 et livs-lod, evig let, ej tros vi da.

Så vidt som muligt du nu lykken nå,
 du fange turbans-appelsinen raskt som gave
 og nyde fuldt vort livs Ambrosia.

Dette skreves 19/11 1891. Ikke 10 Aar efter maatte Moder miste denne yndige Datter, efter hvem flere i Slægten blev opkaldt.

Efter Granzow's Død udtaltes det i Skildringer af ham, hvor fuld af Idéer, hvor initiativrig og afholdt han havde været. Saaledes indeholdt Medlemsbladet for „Arbejderforeningen af 1860“ 19/9 1891 en smuk Nekrolog, hvori det siges, at Granzow vanskeligt kan erstattes, at den udmærkede og for Foreningen saa særdeles fordelagtige Omordning af Ejendommens Prioritetsforhold skyldtes hans Initiativ og gennemførtes med overlegen Dygtighed af ham o. s. v.

Nummeret 26/9 bragte Formandens Mindetale, hvori fremhæves Granzow's skarpe og klare Tanke, hans dygtige og besindige Deltagelse i Sagernes Behandling m. m.

Ja, en klar Hjerne havde Far, men ogsaa det kærligste Hjerte. Inden han — sent om Aftenen — gik til Ro, vandrede han med en Lampe fra Seng til Seng, saa' efter, om

Tæppet var gledet til Side, og lagde det i saa Fald atter paa Plads.

Og han var saa munter, inden han blev overarbejdet og syg. Han kunde f. Ex. foreslaa: Du skulde prøve at bede Fuglene i Loftet i Hjørnestuen om en „Godte“! Det lod man sig jo ikke sige to Gange! Og vips, dalede dejlige Chokolader, indpakkede i fint Papir, ned fra Næbbene!

Far skrev ogsaa Viser og Vers, illustrerede med egne morsomme Tegninger. Paaskeæggene var undertiden saa fint udstyrede — Farverne fra Moders, Tegningerne fra Faders Haand — at man næsten ikke nænnede at spise dem!

„Forbi, forbi, og det bliver alle Historier“!

Paa sin Svigerfars Begravelsesdag, 16/9 1891, skrev Frantz Dahl:

Forbi det er nu. Bort den stærke mand
til graven førtes.

Dit blide øje ej jeg skue kan:
af gråd det slørtes.

Din kind var bleg. Du førte mindste søster
til faders grav.

Du tænkte fromt på ham, den store trøster,
som jorden gav

de skønne bud, hvorpå man livet bygger.
Ømt og vemodig du om barnet hygger.

Hvem kan vel løse knuden på den tråd,
som „liv“ man kalder?

Jeg så din moders sorg, den bitre gråd.
Den gode falder:

Den, som — kun skønt og kærligt — ret har levet
til andres gavn,

går tidligt bort. Af ingen fyldt er blevet
det store savn. ....

HULDA GRANZOW,

født Rietz.

Moder „var af dem, som aldrig försökte göra det tyngre för någon levande varelse“.

For 100 Aar siden, Søndag den tolvte September 1841, blev Docent — senere t. f. Professor ved Lunds Universitet — Johan Ernst Rietz (6/9 1815—16/7 1868) i den svenske Kirke i London, „Ulrica Eleonora“, af dennes Præst, kyrkoherde Carlsson, viet til Anna Maria Hallberg (20/3 1818—29/1 1874), der et Aarstid havde opholdt sig hos sin Søster og Svoger, Ægteparret St. George, i Dresden, paa Øen Wight, i Dublin og i London. St. George førte Bruden, den svenske Minister-Resident Baron Rehausen, Brudgommen.

Som dette Ægtepars ældste Barn fødtes Juleaften 1842 i Lund Hulda Christina Georgina Rietz, der opkaldtes efter sin Moster Christina og dennes Ægtefælle, Diplomaten Charles Manners St. George.

Som fireaarig optraadte Hulda Rietz offentlig, idet hun sammen med tre andre Døtre af Universitetslærere i Lund — med Krans paa Hovedet — i Sølvkurve bar Laurbærkransene til de unge Magistre, som skulde promoveres. „I den statelige Procession ... lagde man ikke mindst Mærke til de smaa hvidklædte Piger, der bar Laurbærkransene, og som under hele Akten spiste af deres — vistnok af Universitetet skænkede — Konfekt“. Dette er et Citat fra den Beretning, som den lille Piges Svigersøn i Illustreret Tidende 7/6 1903 giver af en Promotion, desværre ikke af den (1838), hvor hans Svigermors Fader, J. E. Rietz, var „primus“ og derfor skulde tolke de unge Magistres Hyldest til Esaias Tegnér og føre Ballet op med Rector magnifici Frue. (Et Sekel senere var J. E. Rietz' Oldebarn, Bergljot Lund, Rector magnifici Frue i Aarhus).

Som „Jubelsøster“ var Hulda Granzow 50 Aar derefter

med Døtre indbudt til Lund; Professor Ask den ældre var da „Jubeldoktor“.

Som syvaarig foretog Hulda Rietz sin første Udenlandsrejse. Den gik til Irland med Moderen og Kusinen, Helène Hallberg, der — som Fru Ekberg — omtales med stor Sympati af Fredrik Böök i „Historier från Hallandsåsen“. I Fremmedbogen paa det af Böök priste „Margretetorp“ indskreves 30/7 1937 henimod en Snes Efterkommere af Landmanden Hans Hallberg. „Hans far lär ha seglat med posten emellan Hälsingborg och Hälsingör på sin tid och blev engång överfallen, men klarade sig.“ (Af et Familiebrev).

Stenen paa Hans Hallbergs Grav i Östra Karup er fotograferet og Indskriften optegnet af Minna Dahl, f. Friis (der i sine Ungpigebøger har skildret nogle af Slægtens Egne). Den lyder: „Här hvilar stoftet af Hans Hallberg, född d. 3. Nov. 1770, d. 11. Marts 1828. Minnesstenen restes af tacksamma och sörjande barn:

Christina St. George, Magnus Hallberg och Maria Rietz.“

Hans Hallberg havde været ansat paa Sjælland, hvor han blev gift med en dansk ung Pige, Anna Christophersdatter? Larvig? (1769—1814, d. 29/9 i Skottarp, Skummeslövs Pastorat). Anden Gang var han gift med Catharina Kielberg, f. 23/12 1778 i Ask (ved Skarhult).

Christina var Datter af første, Maria af andet Ægteskab. I Stockholm traf Christina Charles Manners St. George, kgl. engelsk Chargé d'affaires i Sveriges Hovedstad 1817—27 (26?) og blev gift med ham i Paris 1828.

Han „härstammade från en adlig ätt, som med Vilhelm Eröfraren kommit till England från Normandi. Af hans förfäder hafva flere innehaft pärsvärdighet“ (se Dedikationen i Rietz' Dialektlexikon).

Ægteparret St. George har til de seneste Tider sysselsat mange Penne. I „Sydsvenska Dagbladet“ 20. Nov. 1927 citeres Kammerherre Geijer, der omtaler „det värdiga och fina behag, varmed lady St. George presiderade“. Endogsaa

danske Penne! Saaledes skrives til mig: „Jeg husker endnu, da Harald Kidde første Gang gav mig Beretningen om den unge hallandske Landmandsdatter, der blev gift med den engelske Adelsmand. Det romantiske i Forholdet tiltrak ham stærkt.“

Dichtung und Wahrheit er fremkommet. Allerede den begavede Rigsdagsmand Magnus Hallberg — f. 1816 paa Barsebæk (hvor Faderen var „ladufogde“) og baaret til Daaben af Grevinde Hamilton — dementerede i „en bit“ til et Blad, at hans Søster havde været ansat paa et „vårds- hus“.

I et Familiebrev staar: „Jag tycker mig minnas, att hon fick följa med familjen Hamilton til Stockholm och gå till handa med litet af varje, för de hade fäst sig mycket vid henne för hennes skönhet och behag.“

Om hendes prægtige, rettænkende Fader hedder det videre: „Det passer ej heller ihop, att Hans Hallberg å ena siden skulle tillåta sin dotter att tjäna på vårdshus, men å andra sidan så strängt hålla på moralens bud och hemkalla henne, då han hörde, att St. George intresserade sig för henne.“

1827 (el. 26) ledsagede han sin Datter til København, hvor hun „inför Seelands biskop“ blev „trolovet“ med St. George.

Brylluppet stod som sagt i Paris Maj 1828.

Men tilbage til Irland til hendes Søsterdatter, der blev saa fortvivlet, da dette barnløse Ægtepar vilde adoptere hende, at Moderen ikke nænnede at lade hende blive paa „den grønne Ø“.

Som tolvaarig kom Hulda Rietz i Pension i Ystad hos Frøken Lagerkrantz og derefter i fransk Skole i Lund hos en Mlle Fatton, der talte Fransk, men ikke udtalte sit Navn paa Fransk, jfr. „Telegrammet“ fra „Rietz. Bur“. Et af Mors Yndlingsudtryk fra den Tid var „Tant de bruit pour une omelette“!

Som tyveaarig, 1863, rejste Hulda Rietz igen med sin

Moder til Irland og tilbragte 3 Maaneder paa Hatley Manor, nær Carrick on Shannon, men atter sejrede det kære Hjem over de Herligheder, som opregnes i Ingrid Christina St. George's Testamente, Herligheder, der heller ikke havde nogen Interesse for min Grandtante, efter at hun 1864 havde mistet sin Mand.

Da skriver hun: „Ingen känner dödens ryslighet utan den, som erfarit en så stor förlust, som jag; jag grubblar så ofta och är så bedrövad, liknöjd är jag om allt.“

Navnet paa een af „Herlighederne“ fløj under den første Verdenskrig over hele Jorden: „It's a long, long way to Tipperary“, og Frantz Dahl bebrejdede dengang spøgende sin Svigermor, at hun ikke havde ladet sig adoptere!

Det senere besungne Tipperary tilfaldt en Halvbroder til St. George. En anden Halvbroder — Tennyson's Ven — Richard Chenevix Trench (se Salmonsens Lex., anden Udgave, Bind XXIII, og det i 1888 udkomne Tobindsværk „Richard Chenevix Trench. Letters and Memorials“) var Erkebiskop i Dublin, da Arkitekt Granzow ledsagede sin Svigermor — efter hendes Søsters Død 1873 — til Irland, hvortil han maatte endnu en Gang med den engelske Konsul Flensburg i Malmø. Efter meget „krängel“ udbetaltes omsider 1879 til Familien Hallberg's ni og Familien Rietz' tretten Medlemmer den dem tilkommende Arv, dog i reduceret Stand.

Hatley Manor m. m. arvedes af den adopterede Kusine, Petronella Hallberg, der som Mrs. White aflagde Besøg i København med sin ældste Datter Mona, senere spansk Grevinde; i hendes Hjem i Biarritz døde „Pella“, fyldt af Længsel efter — Sverige, 1928.

Næste Aar traf Højesterets sagfører Oskar Bondo Svane og Vibeke Svane mellem Londons 7—8 Millioner en Kap-tajn Mac Kean og hans Moder, Lægefrue fra — — — Carrick on Shannon! De fortalte „Vivi“ om Mrs. White, hendes elskede Mormors Kusine, hvis Billede hænger paa

Familievæggen, ligesom flere Billeder af St. George og „Moster Christina“, der er mest imponerende i den Hofdragt, hvori hun blev præsenteret for Dronning Viktoria, men sødest paa en Tegning af Maria Röhl. St. George og hans Hustru er ikke „ude af Sagaen“ — deres Liv er Romanen par excellence i Slægten — deres Minde lever, og de opkaldes; saaledes er en Kusine døbt Ingrid Christina St. George Rietz.

Hulda Christina Georgina Rietz — H. C. G. Rietz — var som 23-aarig paa Barsebæk, mens Arkitekt C. H. G. Granzow byggede der. Hun var Lærerinde for fire Døtre af fil. doktor Moberg. Senere var hun Guvernante hos Kamrer Natt och Dag i Höganäs. Derfra besøgte hun det nærliggende Krapperup, hvorfra Carl Gyllenstierna i sin Tid kom til Lund for at undervises af J. E. Rietz sammen med Gustaf Ulfspærre fra Herregaarden Em.

I Tyskland skal findes (?) to til hinanden grænsende Landsbyer Granzow og Rietz! Fra Tyskland til Blekinge indvandrede i „förra hälften av 1700-talet“ Hermann eller Erasmus Rietz, hvis Tipoldebarn Hulda Rietz paa Barsebæk blev forlovet med Carl Granzow, den unge, blonde Arkitekt.

J. E. Rietz trivedes saa godt sammen med sin Svigersøn, med hvem han spillede „bråde“ og diskuterede det ham saa kære Danmark. Rietz var ivrig Skandinav, jfr. „Berättelse om Studenttågen till Lund och Köpenhamn Sommaren 1845“, Uppsala 1846, S. 44:

„Derefter ... gick det stora tåget under sång till Lunda-gård; och sedan det ditkommit, helsades vi med festliga kanonskott, hvarefter Docenten J. E. Rietz uppsteg på talarestolens grönskande upphöjning och välkomnade gästerna med ett hjertligt tal“.

Som ung Pige ledsagede Hulda Rietz ofte sin Fader paa hans Studiebesøg i København og traf der mange danske Videnskabsmænd, f. Eks. C. J. Thomsen, P. G. Thorsen,

J. J. A. Worsaae, C. F. Herbst, N. M. Petersen, Chr. Molbech m. fl. (Foran mig ligger Worsaae's „Om Danebrog“ med Dedikation: Hr. Magister Rietz, Ridder af Danebrog, ven-skabeligst fra Forf.).

Efter ca. 4½ Aars Forlovelse fejredes Brylluppet i Tygelsjö, ca. 1½ Mil fra Malmø, 1. Juli 1871 — for 70 Aar siden. Efterfølgende Beretning herom skyldes dels Moder selv, dels hendes Søster, Majorskan Maria Kallenberg.

J. E. Rietz var død for tre Aar siden — 52 Aar gammel — men hans Hustru boede endnu i Præstegaarden, som desværre brændte 1921. Under hendes „nådår“ passedes Embedet af Kapellaner.

Den 1ste Juli var en saa herlig Sommerdag, at adskillige af Festlighederne kunde henlægges til den store, dejlige Præstegaardshave, fra hvilken de Vedbendranker stammer, som den Dag i Dag pryder to Hjem i Universitetsparken i Aarhus, hjembragte fra Tygelsjö af Eva Dahl, f. Plum, og Bergljot („Berli“) Lund, f. Dahl. Modervedbenden staar opad den murede, teglhængte Havepavillon, foran hvilken J. E. Rietz og Hustru med deres tretten Børn og Hunden „Honny“ er fotograferede, et — bl. a. ved Dragterne — morsomt Billede.

Lindene i den store Gaard duftede lifligt — forfriskede ved de obligate Draaber Regn — da alle samledes for at gaa til den blomsterprydede — af „församlingen“ fyldte — ærværdige Korskirke med dens Trappegavlstaarn. To Æresporte straaede, en i danske, en i svenske Farver. Vielsen foretoges af Familiens Ven Pastor Hallengren fra Bunkeflod.

Blandt Gæsterne var den senere Stadsarkitekt Ludvig Fenger (for hvem Brudgommen havde mange Byggeforetagender), blandt Talerne Professor Hjalmar Nathorst, Forstander for Alnarp Landbrugsskole, fra hvilken Brudens Broder, senere Landbrugskonsulent E. O. Rietz, var „ut-examinerad“.

Brudgommens Tale var pietetsfuld, „skandinavisk“ og spillende paa spøgefulde Sprogforskelligheder — han „manglede Kræfter“ o. l. — en Tale, der citeredes, saa længe nogen af Bryllupsgæsterne levede. I det hele gjorde Granzow's Taler og de mange Viser, han sang, megen Lykke i Sverige. Hans danske Lune og ægte Humor passede godt til det svenske „lynne“.

Brudgommen havde selv indrettet Hjemmet, „etsteds under Taget“, som han skæmtende svarede, naar han ikke nærmere vilde „udtale sig“.

Bruden glemte aldrig den bedaarende Færd over Sundet med det skønne Aftenskær over det nye Fædreland.

„Hist, hvor Lysene sig spejler
udi Pebling-Søens Vand,
fæsted' Bo du med din Bejler,
fuld af Energi, Forstand.“

Dosseringen 38, tredie Sal til højre, var ordnet med kærlig Omhu. Et stort Fotografi af Brudens elskede Fader indtog en Hædersplads.

To Erindringer derfra: Solen skinner ind paa Gulvet, hvor „Mia“ er i Færd med systematisk at ordne Tæppets Frynser, men bliver afbrudt ved Opfordring til at se efter sin Søster „Bojsa“, hvilket besvares med de ofte citerede Ord: „*Alltid Mia passa glyttar*“!

Kakkelovnen kaster sit Skær paa Gulvet, hvad Mia fryder sig over, mens Far og Mor holder Mørkning, og Mor fortæller om Præstegaardens „skymningsbrasa“ (den hyggelige Stund, hvor alle hvilede Øjnene, fortalte og „slappede af“).

I September (?) 1876 flyttede det unge Par til „Fredriksborggades Forlængelse“, det gamle Voldkvarter. Huset, som Arkitekt Granzow selv havde bygget, var vist først det 2det i Gaden, men havde Nr. 40 — senere ændret til

42 — regnet fra „Gamle Frederiksborggade“. Vi beboede Hjørnelejligheden paa 2den Sal.

Her forundtes det kun Fader at bo i 15 Aar. Hans Skæbne var tragisk; han naaede kun at saa, ikke at høste.

Hans Svigersøn, der — trods sine ikke fyldte 22 Aar — var forudseende, skrev i September 1891 til mig: „I den første bestyrtelse og fortvivlelse over et dødsfald fristes man let til at tage overilede beslutninger; jeg raaber derfor „vagt i gevær“. Og du er vagten ... Når du hjælper din herlige moder, så er der ingen fare.“

Men der var Fare! En Venindes Mand havde faaet Moder overtalt til at antage en Ven af sig i Stedet for den Sagfører, Fader havde haft. Den nyantagne Sagfører burde havde tilraadet Moder at se Tiden an, — men — han afsluttede et hastigt Salg af Baunegaard; den fortvivlede Enke forstod sig ikke paa Forretninger. Der forelaa ikke i nogen Henseende en Tvangssituation, bl. a. fordi Ejeren af „Malttegaard“ havde tilbudt at forpagte Jorderne. Hvorfor skulde der da jages? Gaarden steg for hvert Aar i Værdi.

Det var i enhver Henseende et daarligt Salg, og i alt Fald kunde der være stillet ganske andre Betingelser. Og saa solgtes Gaarden endda med Indbo!

Desværre fik Moder ikke raadspurgt Faders bedste Ven, den danskfødte, dygtige — ogsaa landbrugskyndige — byggmästare Christian Mortensen i Malmø (Fader til min Ungdomsven, Litteraturhistorikeren, Professor Johan Mortensen, der med sin Hustru dræbtes af en Bombe i sit Hjem i Richmond, Surrey, den 1ste (?) December 1940).

„Onkel Christian“ vilde have tilraadet at bruge Beboelselængen til Sommerbolig — efter maaske at have udlejet den det første Aar. Som det nu gik, blev vi hjemløse om Sommeren, flyttede fra Sted til Sted. Baunegaard var vort Hjem fra det tidligste Foraar, til vi hørte Valnøddernes skarpe Smæld paa Skærvebunkerne uden for Køkkenhaven.

Baunegaard var vort Paradis; i dens herlige, egentlige Have, der omgav Beboelseløngen paa tre Sider, styrtede vi os i „Sæsonen“ ud ad Vinduerne i Stueetagen i Natdragt for om Morgenen at opsamle den nedfaldne Frugt, som ikke var „forbuden“!

Fra Højen i denne Have saa man vidt omkring, bl. a. til „Kildeskoven“, hvortil vore Marker grænsede. Andre Grænser var Heslegaards, Stengaards, Kildegaards og Søgaards Jorder samt selve Gentofte By.

Moder kunde se Sverige over Øresund fra Havestuen i Gavlen; der var saa frit Udsyn alle Vegne. Spisestuens Vinduer vendte baade til Haven og til den morsomme Gaard, der havde Længer paa alle fire Sider. Her boede Puddelhunden, som var opkaldt efter en Hund i Tygelsjö, deraf dens græske Navn Fylax, d. e. „Vogter“. Moder var og blev en stor Dyreven, som senere i sin Villa, Carlsbergvej 8, havde en saa vældig „Rolf“, at hendes Svigersøn „altid talte“ sine Børn, inden han forlod Huset med dem!

Midt i Gaarden stod en gammeldags Træpost med et langt Vandingstrug foran; her drak firbenede Skabninger, og tobenede yndede at vaske sig dér, f. Ex. indkvarterede Soldater om Efteraaret!

Ud i den Gaard traadte jeg om Morgenen ved Femtiden, og saa kom alle Duerne flyvende fra Dueslaget over den bageste Port, vis à vis Indkørselsporten, som vendte ud mod Landevejen, den nuværende „Baunegaardsvej“. Jeg passede ogsaa et halvt Hundrede Høns, undersøgte bl. a. — før jeg tog til Skolen — hvilke der skulde lægge Æg, og holdt disse i en Indhegning; men med Rengøringen havde jeg intet at skaffe, ej heller med Ænder, Gæs og Kalkuner.

Foruden Fjerkræ havde vi 6 Heste, undertiden med Føl, 16—20 Køer (fin Race) og Svin med yndige Grise. Med „Goliath“, der var over 30 Aar, fik de ældre Søkende en

enkelt Gang Lov at køre alene til Badeanstalten i Hellerup, forbi „Onsgaard“ og Bommen.

Paa den anden Side Vejen laa en dejlig Dam. Forbi den gik man i det stigende Terræn, der for en stor Del tilhørte Fader, op til Wiedewelts Bernstorffstøtte.

„Omtrent en Mil fra København,
paa høje Gentofts Bakke,
der staar en Sten, paa den et Navn,
en Skovl, en Le, en Hakke.“

(Daniel P. Smith: „De tre Grever“).

Jeg har aldrig genset Baunegaard, ej heller „Kildeskoven“, aldrig villet komme paa den Kant, men ofte tænker jeg paa Strofen:

... „Her dufter roser! her er stadig vår!
Her klinger fugle-sang fra Kilde-skoven!
Og solen gyldner alt i stråle-skrud!“ ...

(Frantz Dahl).

Moder forvandt i sin mere end 35aarige Enkestand aldrig Tabet af Fader — ingen Enke har mere trofast værnet om sin Mands Minde — men Moder havde Sjælsstyrke nok til et livslangt „Aldrig give op“. Hun var dybt religiøs.

I sin Ungdom var hun fyldt af Livsglæde, og hele Livet var hun entusiastisk, temperamentsfuld og i Besiddelse af virkeligt Mutterwitz.

Skælmsk og „sprittande glad“ skal hun een — eller maa-ske flere Gange — være pilet ind i sin Faders Studereværelse med Ordene: „Pappa, her kommer studenter“, alt imens hun kneb sig lidt i Kinderne — den Tids Form for rouge — og strakte Armene i Vejret, for at de kunde blive endnu hvidere til den kortærmede Kjole! I en slig tynd Kjole kunde Præstedøtrene sidde Sommeraftener til Kl. 11

paa den store Trappe ned til den store Gaard, der var omgivet af fire straatækte Bindingsværkslænger! Mon Moder ikke havde Ret i, at det var varmere i hine Tider?

Moder holdt meget af at spille Klaver, mens hendes Moder, som ogsaa var musikalsk, spillede Guitar i sine unge Dage. Dengang blev Mormor malet — af Johan Kristian Berger — siddende ved Siden af St. George, der med Tørklæde om Hovedet tegner i sin Skitsebog. Fra denne har jeg nogle gode Skitser, som hænger under Akvarellen, der er signeret og dateret: „Biskopsudden 22/8 1840.“

Moder holdt meget af at læse baade Dansk og Svensk. Vi Børn kan sige, at vort Modersmaal er Dansk, men vor Moders Maal vedblev — efter Faders Ønske — at være Svensk, skønt hun tilbragte mere end 55 Aar i Danmark. Man fik altsaa et Sprog „forærende“ og et udvidet „Livsrum“ med kære Slægtninge fra Sundsvall til Malmø, fra Kalmar til Gøteborg!

Vore Piger var ofte svenske, i Begyndelsen „nigande“ og med sort „schalett“ paa Hovedet; en svensk Stuepige havde Moder i 25 Aar. Af dem hørte jeg en Del „skrock“ og Vitser som: „Hvad är det for sånger, man icke kan sjunga? Svar: Polisonger och kalsonger!“

I en meget, meget naiv „Etymologi“, jeg morede mig med at lave, da jeg var begyndt at lære Oldnordisk og klassiske Sprog, har jeg ogsaa optegnet nogle „svenske“ Ord og Udtryk, som „Tanterne“ brugte, f. Eks. „Dusamell“ = natmössa af doux sommeil, at „conservera änkan“, o: gifte sig med Præsteforgængerens Enke o.s.v.

Ogsaa Lege og Runddans og de specielle svenske Sange, vi brugte i Julen, nedskrev jeg, imellem disse: „Tag och sök upp din kusin“, maaske fordi jeg havde en lille Høne at plukke med vittige Kusiner, i hvis Mund „höga berg och djupa dalar“ — paa et for tidligt Tidspunkt — undergik en Metamorfose til „höga — Dahlar“!

I sit gæstfri Hjem hyggede Moder for baade Danske og

Svenske — Højsædestøtterne havde fulgt hende over Øresund — og trakterede med baade danske og svenske Retter, f. Eks. til Jul „lutfisk“ og „vörtbröd“, men ogsaa Gaas! Med Hensyn til Serveringen af „svartsoppa“ af stærkt krydret Gaaseblod gælder: Det skete kun een Gang og aldrig mere, thi Familien var enig om, at saaledes maa den — spartanske Suppe have smagt! Men Moders skrevne Kageopskrifter gaar endnu deres Sejrgang i Slægten!

Moder karakteriseredes først og fremmest ved sit Hjerte. At sige, at Moder havde et charmerende Væsen, vil ikke give noget Billede af den hjertevindende Maade, hvorpaa hun talte med alle. Hendes Øjne „leede“ baade til svenske og danske Børnebørn, der var hendes Fryd, som hun var deres. „Ack, hvad *Pappa* skulle tyckt om dem!“ var hendes største Ros. Med „Pappa“ mente Moder her vor Fader, som ikke oplevede at se et eneste Barnebarn, skønt han var saa barnekær. Hvad Fader vilde have tænkt og ment i hver given Situation, var hendes Rettesnor, og hun søgte at levendegøre hans Billede for hans Efterkommere. Det er i hendes Aand, at jeg har prøvet det samme, saa godt jeg har kunnet! Moders Billede staar klart for dem, der havde den Lykke at kende hende. Endnu mindes f. Eks. Grethe, hvorledes Mormor bød hende „stora famnen“ i hendes Hjem i Lyngby, hvor Mor „njöt“ at være ude i Naturen hos sin kærlige yngste Datter.

Moders Øjne „leede“ ogsaa til de fem Oldebørn, hun oplevede, d.v.s. paa et Billede af de fire Generationer ser hun lidt bekymret ud! Man læser i hendes søde Øjne: Kan de smaa kære „glyttar“ mon være stille?

I Anledning af 24/12 1912 fik Hulda Granzow et Telegram fra „Rietz. Bur.“, Ritzau's Farve og Tryk. (Frantz Dahl indførte lige fra sin Ungdom — til sine Sange — Omslag, der passede til hver enkelt Lejlighed). Dette „Tele-

gram“, som er en hel Biografi, følger efter Omtalen af 23/1 1927.

Paa 70 Aarsdagen hyldedes J. E. Rietz' ældste Barn og-saa af sit ældste Barnebarn, Flemming Dahl.

Hyldest og hilsen vi alle dig bringe
 nu paa den dag, da du fylder halvfjerds.
 Glem blandt de brusende toner, der klinge,
 ej dog din dattersøns fattige vers!
 Elskede Mormor, som altid saa kærlig
 børnenes sorger og glæder forstår,
 måtte dog solen med guldglans så herlig
 stråle imod dig i kommende år!

Hulda Granzow boede i sine sidste Dage i Ejendommen Nørre Søgade 21—23. Denne havde Arkitekt Granzow bygget efter den Tids Krav og med Forhuset i T-form for at opnaa fuld Udnyttelse af Grundarealet.

Her boede hans Moder, her har fire Datterbørn og fire Oldebørn set Dagens Lys. Fra sin Lænestol ved Vinduet kunde hans Hustru se Peblingsøen og hen imod sit første Hjem i Danmark. Det tænkte hendes ældste Dattersøn paa, da han skrev følgende Sonet til 80 Aarsdagen, Juleaften 1922.

Se dagens stjerne sænker sig mod nat!
 Bag stadens grå sit gyldne skjold den dølger,
 men spejlet klart i søens hvidgraa bølger
 blev nyets sølvsegl højt på himlen sat.

En sølvhvid aften skænker dig sin skat;
 blid, stille, lys den gyldne dag den følger.
 Og minder, som sig dybt i hjærtet dølger,
 står strålende i vintrens stjernemat.

Vær stille frænder, stille! Som en ørn
 vor tanke følger din mod evige fjærner,
 mod vennen bag de store, tavse stjærner.

Mormor, dig favner dine glade børn
 i tak for al din ømheds kærlige væld!
 Gud give dig sit lys i livets kvæld!

Myreflittig til det sidste syede og broderede Moder til sin
 Efterslægt, indtil hun 23/1 1927 — 84 Aar gammel — luk-
 kede sine blide Øjne.

TELEGRAM
 fra
 RIETZ. BUR.

Til

Fru *Hulda Granzow*, f. Rietz,
 i Anledning af den 24. December 1912.

Mel.: Til min gamle Væltepeter (Sommerrevuen 1895).

Tygelsjö's berømte *prestgård*

saa de *Rietz'er* voxte op.

Der var *Ænder*, *Grise*, *Hest*, *Faar*!

Og af *Børn* en mægtig *Trop*!

Først i *Flokken* „*syster Hulda*“

fik *församlingen* at se!

Født i *Lund* — før selve *Jul'da'*! —

og begavet strax med *Ske*!

Provstens *fru*, med den blide *Hu*,

kom med *Ernst*, *Maria*, *Valdemar* og 10 endnu!

Til hvert *Maaltid* fro

slaged' de en *Ko*!

Og en *Skoma'er* leved' flot af *Rietze-barnen's* *Sko*!

Kan du mindes Huset, Mormor?
 Haven tæt med Busk og Træ?
 Selv om udenfor det stormer,
 er der inde trygt og Læ!
 Efter Bordet Provsten læser
 „*Jeppé*“ eller „*Jean de France*“.
 Hunden bidsk ad Musen hvæser — —
 „*Honny*“ soit qui mal y pense!
 Brev fra *Fries* granskes ligervis!
 Altid mild og venlig — aldrig Brug for *Säve-Ris*!
 Mamma's bløde Haand!
 Vis og klog af Aand
 skriver Pappa flittig paa sit store Lexikon!

Og du husker „*Putte*“, Hesten,
 der kom ind til Festens Glans!
 Højt I skatted' den — ja næsten
 ligesom Dragonen *Kranz*!
 Og du mindes *Ystad*-Skolen,
 hvor din *Lagerkrantz* du vandt?
 Frøken *Fatton*, Vævestolen,
 alt det Garn, du sindrig spandt?
 Hvilket Sus og Alarm og Brus
 hærged' Gaarden, da til Svamp du brugte liden Mus!
 Pastor *Cavallin*
 — Fornavn *Severin*! —
 standsed' midt i „*Herdaminnet*“ ved det fule Hvin!

Kapellaner var der fromme,
 sent man glemme vil *Larsén*!
 „Gid vi blot i Slægtskab komme!“
 sukked' *Mimi Hallengren*!
Promotioner's Pragt beta'r dig!
 Da paa Gaden det var Sjask,
 over Rendestenen bar dig

selveste Professor Ask!
 Som et Blitz P. G. Thorsen's Witz
 lyste, naar han viste Pergament til „*lille Rietz*“!
Molbech's, Thomsen's Hjem!
 End du mindes dem —
 og din Faders lærde Venskabspagt med *Jacob Grimm!*

Husker du hver Gang din Kind er
knebet endnu mere rød!
 Men *Studerterne*, de finder
 dig jo bare dobbelt sød!
 Aa — dit Ry som en Karfunkel
 straaled' selv til *Irlands Ø*,
 og *St. George*, den gode Onkel,
 sa'e: „Mit Slot for *Tygelsjö!*“
 Men „*all right*“ fandt du ej det „*quite!*“
 Og du svarede — paa tysk! —: „Das ist mir allzu — *white!*“
 For en *Arkitekt*
 havde — stolt og kækt —
 tænkt den hulde bort at føre fra den svenske Slægt!

Hist hvor Lysene sig spejler
 udi *Pebling-Søens* Vand,
 fæsted' Bo du med din Bejler,
 fuld af Energi, Forstand.
 Mens han bygged' Hus, Fabrikker
 og for *Sukkerroen* slog,
 du paa Strømpen flittig strikker,
 gransked' smukt i *Bager's* Bog!
 Der kom *smaa* — ej saa ganske faa!
 Og *Maria, Bojsa* maatte lære dem at gaa!
Astrid, Harald, Jean ...!
Tvillinger en Gang!
 „*Altid Mia passa glyttar!*“ hvilken Udsigt trang!

Ømt du passede din Flok, til
 den saa smaat fra Reden drog!
 Men dit Hjærte Plads har nok til
 at forstaa *de mindstes* Sprog!
 Se paa *Fut, Toto* og *Berli*,
Margit, Vivi, Kjeld og *Bjørn*,
Kylla, Flemming, Tott ... — hvor kærlig
 Mormor vogter Børnebørn!

Hvilken Fest! naar de smaa som bedst
 tumle rundt og muntert lege med hverandre Hest!

Er ej Mormor rar?

Rask, hver *småtting*, svar!

Elsker I ej hende højt som selve Mor og Far?

„Hej! til Lykke med de *sjutti!*“
 raaber *Stockholm, Ronneby* ...
 og *Laholm* — kort sagt, fra *tutti*
 stiger Hyldestraab mod Sky!

Tak for alle gode Tanker!

For det Smil ved Munden hist!

Først for andre Hjærtet banker!

Paa dig selv du tænker sidst!

Mormor hil! Tusind Ønsker til!

Naar du fylder *firs*, vi fejrer dig med Sang og Spil!

Drik til Glassets Bund!

Raab et Hurra kun!

Længe leve „vores alles Mormor“! Leve hun!

Frantz Dahl.

ROESUKKERINDUSTRIENS INDFØRELSE I DANMARK

AF

C. GRANZOW
ARKITEKT

SÆRTRYK AF UGESKRIFT FOR LANDMÆND

KJØBENHAVN
TRYKT HOS J. H. SCHULTZ
1873

I.

Som bekjendt, har man i den senere Tid gjentagne Gange diskuteret Nytten af denne Fabrikations Indførelse her i Landet, saaledes nylig i det kgl. Landhusholdningsselskab, hvor nogle af vore første Autoriteter i Landvæsenet udtalte sig overordentlig fordelagtigt om dens store Betydning og Vigtighed for Landets Modernæring, Agerbruget.

Ligeledes er der bleven skrevet nogle Artikler om denne Sag i vore Landbrugstidender og et Par af Dagbladene, og det Meste af, hvad der er skrevet og sagt, er baade sundt og rigtigt, maaske paa en enkelt uheldig Artikel nær i „Fædrelandet“, der da ogsaa eftertrykkeligt blev tilbagevist. Men i det Hele taget har denne Sag dog langt fra vakt den Opmærksomhed og Interesse, som den ved sin overordentlige Vigtighed fortjener. Man har ikke indset, at det her for vort Fædreland gjælder om et af de vigtigste økonomiske Spørgsmaal, der er bleven rejst i lang Tid, og som nu, hvis det afgjøres paa en uheldig Maade, absolut for et langt Tidsrum vil forhindre Indførelsen af en af de nyttigste Industrigrene, der næsten synes særlig opfunden for Danmark.

For muligvis endnu i den ellefte Time at vække en livligere Interesse for denne vigtige Sag og i det Haab derved at fremkalde en Diskussion vedrørende Beskatningsspørgsmaalet, griber jeg Pennen, idet jeg dog endnu skal forudskikke den Bemærkning, at jeg personlig er uinteressert i Sagen og ikke vil kunne have nogen anden Fordel af det

Udfald, Beskatningsspørgsmaalet faar hos os, end den, enhver dansk Mand har af Landbrugets og Industriens Blomstring i hans Fædreland.

Min Berettigelse til at tale et Ord med i denne Sag henter jeg derfra, at jeg allerede flere Gange, først for syv Aar siden og sidst endnu i Aar, har haft Lejlighed til i Tyskland at gjøre mig bekendt med denne Industrigrens da- og nuværende Standpunkt i dette Land. Desuden bragte tilfældige Omstændigheder mig i Berøring med flere fremragende Personligheder, som havde Indflydelse paa denne Industris Indførelse og Skattespørgsmaalets Afgjørelse i Sverig.

Mærkeligt nok, uagtet der i vort Naboland Sverig, kun to Timers Vej fra Kjøbenhavn, arbejder to betydelige Fabriker, vides dog ikke vore Rigsdagsmænd at have besøgt samme, skjønt det skal have været foreslaaet. Det maatte dog ved Bedømmelsen af et saa vigtigt Lovforslag anses for ønskeligt at gjøre sig noget bekendt med den omhandlede Industri og dens Udøvere, især naar det kunde ske paa en saa let Maade. Man vilde derved tillige have truffet intelligente Landmænd, som af Erfaring kunne tale med om Sukkerfabrikationens Indflydelse paa Agerbruget.

Behandlingen af denne vigtige Sag staar i det Hele taget i stærk Modsætning til det Liv og den Interesse, hvormed den samme Sag for 6 Aar siden blev behandlet i vort Naboland, Sverig, ligesom man ogsaa faar det Indtryk, at Kjendskabet og Sagkundskaben allerede den Gang var betydelig større hist end nu her, hvilket formodentlig var en Følge af, at en Fabrik alt længe havde arbejdet der.

At Udfaldet af Skattespørgsmaalet i Sverig blev et helt andet, end det tegner til her, er en bekendt Sag.

Sukkerfabrikationen, der den Gang allerede i omtrent 15 Aar skattefrit havde været udøvet af den store Fabrik i Landskrona, fik dog yderligere 5 Aars Skattefrihed, og først i Aar begynder en læmpelig Beskatning, for de første tre

Aar sat lig en Femtedel af Tolden paa Importsukker, for de følgende tre Aar til to Femtedele o. s. fr.

Altsaa, saa længe der i Sverig kun var een Fabrik, lod den svenske Regering denne arbejde uforstyrret, og da der syntes at skulle opstaa flere, fik disse saa læmpelige Betingelser, at Folk med Rolighed turde nedlægge de betydelige Kapitaler, som disse industrielle Anlæg fordre, og Følgen af denne Fremgangsmaade har været, at Sverig for Øjeblikket ejer 6 à 7 saadanne Fabriker.

Spørger man nu, om disse Fabriker da ved de gode Vilkaar have tjent Guld og grønne Skove, saa er det en bekjendt Sag, at dette hidtil ingenlunde er Tilfældet, derimod ere Alle enige om, at Jordværdien i Nærheden af Sukkerfabrikerne er stegen betydelig, at navnlig de smaa Jord-ejeres, Husmændene og Arbejdernes Kaar have forbedret sig betydeligt, og at Agerbruget ved Roedyrkningen har gjort store og vigtige Fremskridt. Med andre Ord, ikke Fabrikerne, men Agerbruget har hidtil draget den største Fordel af disse industrielle Anlæg.

Spørger man videre, men hvorledes er det dog muligt, at Fabrikerne, der have kunnet drage Nytte af alle de Forbedringer og Erfaringer, som vare vundne i Udlandet, ikke lige saa godt som de udenlandske Fabriker kunne svare Regning og give et lignende Udbytte, saa er Svaret i og for sig simpelt nok, skjønt Udenforstaaende ofte ikke fatte Sammenhængen. Aarsagerne ere forskellige, og jeg skal her nærmere omtale nogle af dem.

Det ligger i Sagens Natur, at Fabrikkerne i Sverig, lige som hos os, væsentligst have indrettet Fabrikerne efter tyske Forbilleder. Maskinerne ere udførte af tyske Fabrikker, og Fabrikationen er ledet efter tyske Principer.

Det fulgte derfor af sig selv, at det væsentligst maatte blive Tyskere, der overtog de betroede Poster som tekniske Ledere. Nu ere imidlertid dygtige Driftsbestyrere og Kogemestre ogsaa i Tyskland, jeg vil ikke sige sjældne, men dog

Folk, som der sættes stor Pris paa og holdes fast af dem, der ere saa heldige at have saadanne i deres Tjeneste, ligesom de ogsaa lønnes meget højt. De ere saaledes vanskelige at faa trukne til et fremmed Land og i alt Fald kun mod en overordentlig høj Løn. Kommer saa hertil, at de tyske Teknikere ikke kjende det nye Lands Sprog og Folkets Karakter, at de have vanskeligt ved at gjøre sig forstaaede og afholdte, og at de ikke ere i Stand til, som i Tyskland, at besætte en halv Snes af de vigtigste Poster med øvede Arbejdere, men skulle opdrage alle Arbejdere af fuldkommen raat Stof, vil man indse, at det ingenlunde er nogen let Sag at sætte en Sukkerfabrik i Gang, og man vil kunne forklare sig, at en nyanlagt Fabrik ikke i den første Kampe naaer op til stort over Halvdelen af den daglige Forarbejdning, som de gamle Fabriker i Tyskland naa.

Foruden de her berørte Ulæmper med Folkeholdet kommer endnu den Omstændighed til, at de nye Maskiner og Transmissioner behøve nogen Tid for at slides til og indarbejdes, før de gaa fuldkommen let og godt. Endelig indtræffer der i Begyndelsen hyppige Standsninger og Uregelmæssigheder, da det forcerede Anlæg og den Travlhed, der altid hersker ved et saadant Arbejdes Udførelse, for at faa det færdigt til rette Tid, let afstedkommer, at enkelte Dele ere blevne noget mangelfuldt opstillede, og at Fejl indsnige sig, som undgaa Opmærksomheden, indtil de vise sig, naar hele Driften er kommen i Gang.

Det maa heller ikke glemmes, at der til at sætte saadanne Fabriker i god Gang hører langt mere praktisk Øvelse, langt mere Energi og flere personlige gode Egenskaber end til at holde en Fabrik i Gang, der allerede er i Virksomhed.

At Brændsels- og øvrigt Materiale desuden ingenlunde staa i direkte, men snarere i omvendt Forhold til det vundne Resultat, er indlysende og gjør Driften endnu kostbarere, Udbyttet mindre og Nødvendigheden af nogen Skattefrihed eller Skattelæmpelse endnu mere indlysende.

Imidlertid er Alt dette dog kun Ulæmper, som Forudseenhed nogenlunde, men ogsaa kun nogenlunde, vil kunne afhjælpe og forhindre. Tab af Kraft og Materiale ere uundgaaelige de første Aar; der kan kun være Tale om at formindske dem. Anderledes og værre stiller Sagen sig derimod med Anskaffelsen af Raamaterialet, og Mangel i saa Henseende har en langt større Indflydelse paa Anlæggets Rentabilitet. Man maa nemlig ikke tro, at det er muligt, hverken paa eet eller to Aar, at fremtrylle saa mange Roer af Jorden, som en saadan Fabrik er i Stand til at bearbejde, og dog kan der først komme fuldkommen Skatteevne og en virkelig lønnende Forretning ud af denne Industri, naar det behørigte Kvantum Raamateriale tilvejebringes; thi det er indlysende, og Enhver, der har beskæftiget sig med den store Industri, kan bekræfte den Kjendsgjerning, at en stor Del af Udgifterne bliver uforanderlig, hvad enten det Kvantum, der forarbejdes, er stort eller ringe. Til denne Art Udgifter høre f. Ex. alle Lønninger, Forrentning og Amortisation af Bygninger og Maskiner, Vedligeholdelsesudgifter, Brand-Forsikring, Bygningsafgift o. s. v. Der gives dernæst endel Udgifter, f. Ex. til Brændsel og forskellige Materialier samt Arbejds løn, som vel blive mindre, men ingenlunde i samme Forhold, som Fabrikationen bliver indskrænket. Herved bliver det forstaaeligt, at der først, efter at et vist betydeligt Kvantum er forarbejdet, kan blive Tale om Gevinst. Naas dette Kvantum ikke, bliver der Tab; overskrides det, bliver Gevinsten større for hvert Ctnr. Roer, der forarbejdes, og Gevinsten naaer sit Maximum, naar Fabriken faar alle de Roer, som den kan forarbejde i en Kampagne, og naaer den uden Standsning forarbejder det fulde Kvantum pr. Døgn, hvortil den er indrettet.

Nu stille Forholdene sig imidlertid saaledes, at Landskronafabriken, den ældste i Sverig, næppe endnu er naaet til det Punkt, at den modtager alt det Raamateriale, som

den kan forarbejde, og det trods alle Opofrelser, og uagtet et meget betydeligt Agerbrug er forbundet med den.

Dernæst spiller ogsaa Roernes Kvalitet en meget vigtig Rolle, og denne lader ved Kjøberoer altid meget tilbage at ønske; thi dels er det vanskeligere at finde mange dygtige Roedyrkere end nogle faa, dels er det ogsaa vanskeligt at træffe mange Agerbrug med Jord i god Kultur og Kraft. Dog dette er Noget, som ved en fortsat Dyrkning efterhaanden retter sig selv; thi Landmændene lære ved fortsat Øvelse ved Exemples Magt og ved gode Anvisninger fra Fabrikerne, og Jorden vil efterhaanden ved Roedyrkningen komme i Kultur. Værre er det derimod, at det ligger i Landmændenes Interesse, navnlig ved Hjælp af rigelig Staldgødning, at frembringe et stort Kvantum, men ogsaa slette Roer; de Fabriker, som ikke have eget Agerbrug, og dette er Tilfældet med de fleste i Sverig, ville nemlig være saa afhængige af Landmændene, at de næppe vove at nedsætte Prisen paa de slette Roer; dette har i hvert Fald viist sig overalt i Udlandet; thi det er langt lettere for Landmændene et Aar at lade være at dyrke Roer, end det er for Fabrikkerne at standse Fabrikationen eller at forarbejde et utilstrækkeligt Kvantum. Alle de her beskrevne Vanskeligheder have Fabrikerne at kæmpe med ved Indførelsen af Fabrikationen i et Land, hvor den ikke tidligere har været udbredt, og netop paa Grund af disse Vanskeligheder synes der vel at kunne være Tale om nogen Overbærenhed fra Lovgivningens Side, indtil de nye Fabriker have overvundet de første Hindringer og ere komne til Kræfter.

At disse Vanskeligheder ingenlunde møde de hvert Aar i Tyskland nyopstaaede Fabriker, skal jeg søge at vise ved at give en meget kortfattet Beretning om, hvorledes og af hvem saadanne Anlæg nu udføres i Tyskland, og hvorledes det skete i tidligere Tid.

Opfindelsen af Sukkertilvirkningen af Runkelroen blev allerede gjort i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede

og skriver sig egentlig fra Bøhmen. Den fik dog ingen Betydning, før Sukkerpriserne ved den af Napoleon befalede Kontinentalafspærring naaede en fabelagtig Højde, og Napoleon lagde saaledes Grunden til en af de vigtigste Industrigrene i Frankrig, Belgien, Tyskland, Østerrig og Rusland.

Kun ved de uhyre høje Priser paa Sukker i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev det muligt med Fordel at frembringe Sukker af Roer, og kun ved Skattefrihed for Fabrikationen og en høj Indførselstold paa Importsukker blev det senere, efter Kontinentalafspærringens Ophævelse, muligt at holde denne Industri i Live. Den nød dog en kummerlig og truet Tilværelse indtil Begyndelsen af Fyrgetyverne, da en hel Række af Forbedringer i Fabrikationen opfandtes og indførtes. Opfindelser i denne Retning fortsattes indtil den allersidste Tid, og endnu er der Meget tilbage at gjøre. Da Regeringerne saa, at Sukkerindustrien gjorde Fremgang og virkelig formindskede de daværende Indtægter af Sukkertolden, da — men ogsaa først da — lagde man en ubetydelig Skat paa Fabrikationen, og nu begyndte en Kappelstrid imellem Regeringerne og Fabrikerne. Disse indførte nye Forbedringer og tjente snart endnu mere end tidligere. Regeringerne paa lagde større Skat og berøvede saaledes atter Fabrikerne de vundne Fordele, og denne Kappelstrid er fortsat indtil den sidste Tid; thi det er kun et Par Aar siden, at den sidste Skatteforhøjelse foretoges i den tyske Toldforening; men det fortjener at bemærkes, at man endnu ikke i Udlandet er naaet til at beskatte Fabrikationen *saa højt*, som Indførselstolden paa Sukker er sat.

For Tyskland lader dette Faktum sig dog vanskeligere bevise; thi Skatten betales her pr. Ctnr. Roer med 8 Slbgr., altsaa o. 34 β ; man er da gaaet ud fra, at der kun skulde vindes gennemsnitlig 8 Pd. Sukker pr. Ctnr. Roer, medens det derimod ikke er ualmindeligt, at der erholdes 9 Pd.

Imidlertid maa her ogsaa tages Hensyn til, at den Sirup, der vindes ved Raffinering af Roesukker, kun har en ringe Værdi mod den, der erholdes af vestindisk Sukker. Paa den anden Side ere Fabrikerne i Tyskland fritagne for at betale Told af deres Stenkul, Benkul og øvrige Materialier.

Fabrikerne i Tyskland vilde dog næppe have kunnet bære denne stadige Skatteforhøjelse, dersom der ikke samtidig var foregaaet en Forandring med deres Anlæg og hele Drift, idet de nemlig fra at være en Spekulationsforretning for rige Privatmænd gik over til at ejes og drives af *selve Roedyrkerne, og først derved er Sukkerindustrien bleven, hvad den skulde være, en rigtig Landbonæring lige som Mælkeriet her og Brændevinsbrændingen i flere Lande.*

For en Snes Aar eller lidt længere tilbage vare de tyske Landmænd nemlig med Hensyn til denne Industri lige saa konservative, som de endnu ere paa mange andre Steder, og det var der som hos os Aktieselskaber eller rige Privatmænd, som anlagde Sukkerfabrikerne. Disse søgte først at træffe Overenskomster og slutte Kontrakter med Landmændene om Levering af Roer. Det viste sig imidlertid snart, at de vare altfor afhængige af Landmændenes Forholdsbefindende; dels fik de daarlige Varer, dels blev Prisen saaledes skruet op, at de kun daarligt kunde bestaa. Fabrikerne begyndte da hvert Aar at forpagte den Jord, som Landmændene vilde afse til Roedyrkningen, og dette gik i nogen Tid, indtil Afgiften for saadan Jord blev skruet overordentlig højt op, og indtil Landmændene lærte, at dette dog i Grunden kun var en daarlig Forretning, da deres Jord blev stærkt udpint.

Nu var der intet andet tilbage for Fabrikerne end at forpagte store Jordejendomme eller flere mindre og derpaa selv at dyrke de fleste Roer, medens de købte alle de Roer, de kunde faa. Samtidigt hermed begyndte imidlertid Landmændene, der havde tjent endel Penge, selv i Forening at

anlægge Fabriker, og dette er den sædvanlige Maade, hvorpaa saadanne nye Fabriker nu anlægges i Tyskland.

Der danner sig et Aktieselskab, som tegner sig for det Halve eller tre Fjerdedele af den nødvendige Kapital med tilsvarende Forpligtelse til at dyrke Roer paa et vist Areal pr. Aktie; der oprettes Kontrakter, hvori Prisen for Roerne, som Fabriken betaler, Roernes Plads i Sædskiftet, de til-ladte Gjødningsstoffer m. m. nøjagtigt angives; man overdrager en Bygningsbank at levere Bygninger fix og færdig med Maskiner og Alt. Denne Bank lader den manglende Kapital staa i Fabriken som Prioritet; den temmelig ringe Driftskapital skaffes oftest tilveje ved Laan, og Udbyttet, der, paa Grund af de billige Renter, ofte kan blive ganske betydeligt, uddeles til Aktionærene efter de sædvanlige Fra-drag til Amortisation, Reservefond, Tantiëmer o. s. v. Man mærke sig vel, at jeg her ikke taler om store tyske Gods- ejere; nej, det er netop *den tyske Bonde, som hyppig ud- folder en saadan Omsigt.*

II.

Naar man taler om Fordelene ved Roesukkerindustrien, maa man naturligvis gaa ud fra, at vi en Gang i Tiden her, saaledes som det allerede er sket i Tyskland og flere Lande, ville være i Stand til at producere alt det Sukker, som vi forbruge i Landet. Naar dette Maal om 10—20 Aar er naet, — om det vil ske, beror ene og alene paa den Beslutning, som nu fattes i Rigsdagen, — vil Danmark være i Besid-delse af o. 25 saadanne Fabriker som de to, der nu bygges. Hertil vil der aarlig udfordres et Areal med Roer af o. 16,500 Tdr. Lands Størrelse, eller, naar man antager, at Roerne kun komme igjen paa samme Jord hvert ottende Aar — rimeligvis ville de komme oftere — og naar man endvidere antager, at der i Gjennemsnit paa hver Kvadrat-

mil findes og vil blive benyttet o. 5000 Tdr. Land for Roekultur passende Jord — hvilket rimeligvis er højt regnet —, da vil der behøves et Areal af o. 26 □ Mil for at frembringe det Sukker, Danmark forbruger for Øjeblikket.

Den Kapital, der aarlig vil bespares for Landet derved, at Sukkeret fabrikeres her og ikke indføres fra Udlandet, kan anslaaes til o. 5 Millioner Rigsdaler eller Renten af over 100 Millioner Rigsdaler, med hvilken Sum altsaa Nationalformuen til den Tid vil være forøget.

Mange ville nu naturligtvis paastaa, at naar vore Udgifter til Sukker formindskes, ville ogsaa vore Indtægter af Kornudførsel m. m. formindskes omtrent i samme Forhold. Vore dygtigste Landmænd vide dog, at denne Paastand ikke holder Stik, og jeg har overalt paa Steder, hvor Sukkerfabrikationen er indført, hørt bekræfte, at Kornproduktionen, langt fra at tage af, tværtimod betydeligt er tiltagen derved, at Jordens Kultur og Bearbejdning er stegen overordentlig. Roedyrkningens Indførelse medfører nemlig med Nødvendighed en rationel Drift, Jordens Bearbejdning bliver dybere og fuldstændigere, kunstige Gjødningsstoffer indføres og anvendes i hidtil ukjendte Kvantiteter, den Omhu, som Roedyrkningen absolut fordrer, overføres efterhaanden ogsaa paa de andre Planter, og Følgen er et umaadeligt Fremskridt i hele Agerbruget.

Man maa ogsaa erindre, at vi i Sukkerroen have et Middel — og hos os maaske det eneste — til at undgaa Brakmarken, hvorved denne fra Intet at give bliver til en af de mest indbringende Marker i Sædskeftet. Da Markerne sædvanlig ligge Brak hvert ottende Aar, ville vi saaledes paa en Maade indvinde Ottendedelen af Arealet.

At Roekulturen ikke er udpinende, naar den drives rationelt, derfor behøves der intet andet Bevis end de veldrevne Ejendomme, med hvilke der nu i Udlandet i mangfoldige Aar har været forbundet Sukkerroedyrkning. Agerbruget erkjender vel overhovedet nuomstunder ingen

Plante som i og for sig udpinende. Naar man blot veksler paa tilbørlig Maade og giver Jorden, hvad man tager, og hvad den behøver — og dette staar altid i Landmandens Magt — vil man aldrig formindske, men vel forøge sin Ejendoms Frugtbarhed. — Skulde man ellers anstille en Sammenligning imellem, hvad der virker mest udpinende, enten Roedyrkning til Sukkerfabriker eller Kornudførsel, vilde denne Sammenligning ganske vist fuldstændigt falde ud til Fordel for Roedyrkingen; thi da Sukkerfabrikerne kun tage Sukkeret (og dette i alt Fald for en Del maa antages for taget ud af Luften og ikke af Jordbunden), medens alt det øvrige af Roen tilbagegives Roeproducenterne som et værdifuldt Kreaturfoder, og da dette naturligvis kommer Ejendommen tilgode igjen som Gjødning, vil det for Alle være indlysende, at Jorden virkelig har tabt langt mindre end ved Bortførelsen af al den Sæd, som kunde være vokset paa det samme Areal, der medgaar til Roerne.

Intet vidner forøvrigt i den Grad om Sukkerroedyrknings Fordelagtighed, end de hos os ukjendt høje Ejendomspriser og Forpagtningsafgifter, som betales i de Egne i Udlandet, hvor Sukkerfabrikationen har vundet Indgang.

Denne Fabrikation forøger altsaa ogsaa paa denne mere indirekte Maade Landets Kapitalformue. Man maa nu ikke tro, at det alene er de store Jordejere, som nyde Fordelen eller endog størst Fordel af denne Industri; i Tyskland lyde tværtimod Aktierne ved Sukkerfabrikerne gjerne kun paa 100 preussiske Thaler; enhver saadan Aktie berettiger og forpligter til hver Aar at dyrke Roer paa en Morgen Land (o. $\frac{1}{2}$ Td. Land); men skulde nogen Ikke-Aktieejere ville dyrke Roer, da kjøber Fabrikanten med største Fornøjelse Alt, hvad der tilbydes af gode Varer, og skal vel vide at faa Brug for og tilvirke, hvor meget det skal være, forudsat det kun meldes til Fabriken straks paa Foraaret. For disse mindre Jordejere er hele Indtægten Gevinst; thi de give i

Reglen Intet ud i Arbejdsløn. Hustru og Børn udføre alt Arbejdet i deres Fritid fra Husgjerning og Skole, og heri ligger en anden stor og væsentlig Fortjeneste ved Sukkerfabrikationen: den baner paa den bedste og naturligste Maade Vejen for Dyrkningen af andre Handelsplanter, Apothekerplanter m. m., der for Husmanden ofte kunne være endnu mere indbringende end Sukkerroen.

Ogsaa for en anden Industri vil Sukkerfabrikationen bane Vejen, nemlig Brændevinstilvirkning af Sukkerroer. Naar man veed, at der ved Roer kan produceres tre Gange saa meget Sprit pr. Td. Land som ved Sæd, forstaar man, hvilket Nationaltab det er stadig at brænde Brændevin af Sæd.¹

Det har naturligvis ogsaa sin store Betydning, at Sukkerfabrikerne skaffe Arbejde til en Mængde Mennesker, først ved Anlægget og siden ved Driften. Om Vinteren i den trangeste Tid beskæftiger en saadan Fabrik et Par hundrede Mennesker og om Sommeren langt flere, og overalt, hvor Fabriker ere anlagte, er Daglønnen rask stegen og betydelig højere end andetsteds, hvor saadanne Anlæg ikke findes.

III.

Af det Foregaaende vil det forhaabentlig være klart, at den for Danmark nye Roesukker-Industri vil have en Betydning i mangfoldige Retninger som ingen anden, at den i en overordentlig Grad vil blive en ny Velstandskilde og en mægtig Løftestang for Danmarks Modernæring, Agerbru-

---

¹ Hvis dette skulde lade sig udføre hos os, maatte vi rigtignok have indført Produktbeskatning i Stedet for Karrumsbeskatning i Brænderierne, med mindre man vilde bære sig ad som i Tyskland, nemlig uddrage Roesaften og derpaa inddampe denne saa meget, at Brændevinsbrændingen af den blev lønnende.

Fra Sukkerfabrikerne bruges forøvrigt ogsaa Melassen til Brændevinsbrænding.

get, og at den af disse og mange flere Grunde fortjener det største Hensyn.

Der lader sig i det Hele taget næppe anføre Andet til Forsvar for en Skat paa Sukkertilvirkningen (hvortil der kun i Brændevinsskatten haves et analogt Tilfælde), end at Staten ikke kan taale at miste Indtægten af Sukkertolden. Dette maa vel ogsaa anses for en tilstrækkelig Grund, og Ingen vil vel for Alvor forlange eller vente, at Fabrikerne skulde faa Lov til at arbejde uforstyrrede under Beskyttelse af den høje Indførselstold paa Sukker; dette vilde virkelig være at berige Aktionærerne paa en uforsvarlig Maade paa hele Landets Bekostning. Men herfra og til det Standpunkt, som den forelagte Lov om Sukkerskatten indtager, er der et meget stort Skridt. *Ved Lovsforlaget vil man ganske vist slaa det endnu ufødte Barn ihjæl*, og det vilde dog være i høj Grad sørgeligt, om de i Praxis uholdbare Theorier skulde have denne skjæbnesvangre Indflydelse.

Jeg vil ikke her udtale nogen Mening om, hvorvidt de to Fabriker, som for Tiden ere under Bygning i Danmark, vilde kunne arbejde med en Skat som den foreslaaede; men saa meget kan jeg bestemt udtale, at en Fabrik, der er baseret paa Kjøberoer, vil gaa til Grunde, hvorimod en Fabrik med eget Landbrug muligvis vil kunne bestaa; men dette bliver kun muligt derved, at Fabriken tilsteder et mere intensivt og indbringende Agerbrug.

Selve Fabrikdriften vil efter Udkastets Ophøjelse til Lov ingen Gevinst give og kan ikke mere friste Privatmænd til Anbringelse af deres Kapitaler, og de to nuværende Fabriker ville — i alt Fald for lang Tid — blive de eneste i Danmark. Heri ligger den ubodelige Skade, Lovudkastet vil medføre. *Den skræmmer Privates Kapitaler bort fra Industrien, længe førend den har vundet Fodfæste i Danmark, og længe førend den er gaaet over i Landmændenes egne Hænder, hvad engang i Tiden maa og bør ske.*

Ved Lovens Behandling i Folketinget er det uimodsagt bleven paastaet, at de eventuelle Fabrikanter ikke have gjort sig Haab om bedre Betingelser. Det er umuligt, at det kan forholde sig saaledes. Rimeligvis have de ikke gjort sig Illusioner med Hensyn til Skattefrihed; men de kunne aldrig have tænkt sig et saa strængt Lovforslag som det foreliggende.

Rimeligvis have de ventet Skattefrihed i det Mindste det første Aar, hvorved de vilde komme ud over de første Vanskeligheder ved Anlægget, og senere have de dog vist gjort Regning paa en stigende Beskatningsskala, saaledes at Regeringen, kun efterhaanden som Sukkertolden virkelig aftog, lagde det manglende Beløb paa Sukkerfabrikerne, og saaledes, at disse foreløbig kunde haabe at nyde godt af det aarlig tiltagende Forbrug.

Det kan umulig være anderledes, end at Fabrikanterne maa have gjort sig saadanne eller lignende Forhaabninger, saa meget mere som de vidste, at Skatten rimeligvis her vilde blive lagt paa Produktet, medens den i Tyskland er lagt paa de raa Roer; thi de kunne umulig vide, hvilken Indflydelse denne forandrede Skatteopkrævningsmaade vil have paa Indtægten af Fabrikationen i deres forøvrigt efter tysk Mønster indrettede Fabriker. I Tyskland vide de dygtige Fabrikanter, lige som Brændevinsbrænderne her, altid at uddrage et noget større Udbytte, end forudsat af Regeringen, og en ligefrem Overførelse af det tyske System vilde derfor aldrig have indeholdt den Fare for vor unge Industri som det forelagte Forslag.

Det er ogsaa i Rigsdagen bleven bemærket, at Sukkerfabriks-Aktierne trods Lovforslaget ere vedblevne at stige. Ingen vil dog med Grund deri kunne se en Garanti for Lovforslagets Billighed; thi Kapitalisterne forstaa godt at faa Aktier til at stige, kort før de anse det for fordelagtigt at skille sig ved dem. Det er iøvrigt bekjendt nok, at Stigningen af de danske Sukkerfabriks-Aktier, Serie A, ene har

sin Grund i Raffinaderierne og de overtagne Oplag af Raasukker, hvis Pris er stegen stærkt siden Kjøbet.

Ved Bedømmelsen af Lovforslaget om Sukkerskat bør man ogsaa betænke, hvormange Fabrikationer her i Landet der nyder en ofte unødvendig og ufortjent betydelig Beskyttelse, saaledes Fabrikationen af Cikorie, et daarligt Kaffesurrogat, der aldrig kan faa den Betydning for National-Velstanden som Sukkerindustrien; man tænke paa, at Cikorierødder nyde en Beskyttelsestold, der kan anslaaes til 21 Rigsdaler pr. Td. Land, hvad denne Dyrkning mindst behøver, da Rødderne bør kunne produceres billigere her end i Udlandet, og mindst fortjener, da Rødderne intet Affald give tilbage til Jorden. Man tænke endvidere paa, at med samme Ret som ved Sukkerfabrikationen kunde man ved ethvert Mælkeri i Landet ansætte en Kontrollør, der skulde veje alle Ostene og opkræve en Skat af 5 β pr. Pd., det Samme som Indførselstolden beløber sig til.

Med Hensyn til Lovforslaget er det endvidere udtalt, at man vilde stille Roesukkeret lige med Importsukkeret; men regner man da hele Genen ved Kontrollen for Intet; har man tænkt paa, hvilke Udgifter der foraarsages Fabrikanten ved denne og ved alle de Vejninger og Maalinger, han maa foretage uden Erstatning; ved den uhensigtsmæssige Indretning af alle Lokaler, der gjøres ham til Pligt, og alle de unødvendige Skridt, hans mange Arbejdere i den Anledning maa gjøre; har man taget tilbørligt Hensyn til, at Fabrikanten af disse Grunde maa holde større Arbejdsstyrke, at han ogsaa maa betale Told af de umaadelige Kvantiteter Stenkul, han forbruger, ligesom af de mange Benkul (der maa anskaffes for en Snes tusinde Rigsdaler, som stadig maa fornyes), af Saltsyre, Olie, Smørelse og Presselæder, af Bygninger, Maskiner og mange andre Ting, der gaa til Tusinder Rigsdaler, og som de tyske Fabrikanter for det meste ere fri for. Har man husket, at Melassen kun har en meget ringe Værdi imod Sirupen af Importsuk-

keret, og tænker man paa, at Fabriken ogsaa betaler Skat i Form af Bygningsafgift m. m. Noget af dette har man taget Hensyn til; men langtfra i tilstrækkelig Grad, og *der er ikke Spørgsmaal om, at Sukkerfabrikerne langt vilde foretrække, at der ikke fandtes Told paa Sukkeret eller paa de Materialer, de bruge, fremfor denne saakaldte Ligestillelse i Loufforslaget.*

Man kan godt være moderat Frihandelsmand og ønske alle unødvendige Hindringer for det fri Samkvem saavel som al *saadan* Beskyttelse borttaget, der kun tjener til at berige nogle Kapitalister, uden at man derfor opstiller Doktriner, hvis nøjagtige Gjennemførelse vil umuliggjøre det meste af den indenlandske Industri til Fordel for Udlandet og forhindre nye industrielle Foretagender, der kunde forøge Landets Skatteevne i en hidtil uanet Grad og skaffe Brød eller forøgede Indtægter til Tusinder af Medborgere.

Det lyder jo meget godt og menneskekjærligt, naar vore doktrinære Frihandelsmænd udtale, at man ikke bør tvinge Folk til at betale mere til indenlandske Fabrikanter, end hvad de kunne faa de samme Varer for fra Udlandet, og vi hylde de samme Principer, for saa vidt Merudgiften kun tjener til at berige enkelte Rigmænd; men dersom den derimod tjener til Bedste for selve Forbrugerne, dersom den ubetydelige Prisforhøjelse muliggjør Indførelsen af en stor Industri, dersom den kan skaffe Arbejde til Mangfoldige, dersom den fremmer Landets Opkomst og Skatteevne i det Hele og altsaa giver hundrede Fold tilbage i den ene Haand, hvad der gives ud af den anden, da ville vistnok de Fleste med Fornøjelse opofre den smukke Theori, for at vinde de store praktiske Resultater.

Jeg vil oplyse dette med et Exempel, taget fra selve den foreliggende Sag. Lad os f. Ex. antage, at Rigsdagen gaar ind paa at beskatte Sukkerfabrikerne med en halv Skilling pr. Pd. mindre end Tolden paa Importsukker (og en saa-

dan Læmpelse, som rimeligvis kun vil være nødvendig i faa Aar, kan kun uegentlig kaldes Beskyttelse, da Fabrikerne maa betale den tilbage paa anden Maade i Form af Told paa Kul og andre Materialier, paa Bygninger og Maskiner, som Bygningsafgift o. s. v.), saa vil Følgen af en saadan Læmpelse rimeligvis være, at vi om 10 à 20 Aar producere alt vort Sukker i Landet. Da hvert Individ i Danmark nu i Gjennemsnit forbruger o. 22 Pd. Sukker, vil Merudgiften for hver altsaa blive o. 11 β om Aaret; men da Landet ved Industriens Indførelse aarlig fortjener o. fem Millioner Rigsdaler (foruden den forøgede Indtægt af Agerbruget), *udgjør dette en aarlig Indtægt pr. Individ af 2 Rd. 4 Mk. 11 β , altsaa henimod fem og tyve Gange saa meget.*

Maa det nu ikke kaldes en kortsynet Finanspolitik, naar Lovforslaget af Frygt for *en mulig øjeblikkelig Mindreindtægt* forhindrer en saadan Industris Udbredelse — og det vil absolut blive Følgen —, hvorved ogsaa Staten i en meget nær Fremtid vil faa betydelig forøgede Indtægter.

I intet andet Land har denne Industri faaet en saadan Modtagelse som her.

Aldrig falder det Nogen ind straks at udsætte et nyfødt, men forøvrigt sundt og stærkt Barn for den raa og barske Virkelighed, eller at forlange, at det paa egen Haand skal bane sig Vej i Verden, men man hæger og plejer det, til det bliver stort og kan staa paa egne Ben, og man er bange for ved Uforsigtighed at tage Live af det. Det kunde maa-ske vise sig, at det vil blive en vanskelig Sag senere at puste nyt Liv i denne Industri, naar man engang ved en uforsigtig Lov har slaaet Barnet ihjæl.

Af Foranstaaende vil det være klart, at det maatte betragtes som meget heldigt, hvis Behandlingen af Lovforslaget om Sukkerskatten blev standset ved en Dagsorden, hvorved Regeringen opfordredes til at lade denne Industri i Fred for i Aar og imidlertid undersøge, om den virkelig i den første Tid behøver en Læmpelse, og tillige lade be-

regne, hvormeget Sukkerfabrikerne kunne antages at betale i Skat, Told og Afgift paa anden Maade, forat dette Beløb kunde fradrages i Sukkerskatten, eller ogsaa at Lovforslaget forandredes derhen, at de to paabegyndte Sukkerfabriker faa Skattefrihed for eet Aar, fordi de optræde som Banebrydere for en i Danmark helt ny Industri, at ligeledes alle nyopstaaende Fabriker faa Skattefrihed i eet Aar som Godtgjørelse for den Told, de maa betale for Bygningsmaterialier og Maskiner, og som næsten løber op til det samme Beløb som Sukkerskatten for det første Aar. Fremdeles, at Sukkerskatten nedsættes med en halv Skilling pr. Pd. som Godtgjørelse, fordi Fabrikerne maa betale Told af Brændsel og øvrige Materialier, Bygningsafgift m. m.; denne Læmpelse skulde gjælde for et Tidsrum af fem eller ti Aar, indtil det ved Lovens Revision er udfundet, hvilke Læmpelser disse Fabriker virkelig fortjene.

Kan man paa disse Vilkaar hurtigt faa denne Industri indført i Landet, da maa det kaldes ringe Opofrelser, imod hvad andre Stater have gjort herfor, og man skal da i en nær Fremtid sande, at denne Industri betaler dem mange Gange tilbage, baade til Finanserne og til alle Landets Børn.

E f t e r s k r i f t.

Da der i Aarene omkring 1870 opkom en Bevægelse for at anlægge Sukkerfabrikker herhjemme, mødte denne Tendens Modstand fra Statsmagtens Side, idet Toldindtægterne af Sukker udgjorde henimod $\frac{1}{3}$ af det samlede Beløb, hvorfor Regeringen frygtede, at den nye Industri vilde formindske Provenuet af Sukkertolden i finansielt skæbnesvanger Grad. Derfor forelagde Finansminister *A. F. Krieger* 5/12 1872 et Lovforslag, der lagde en Afgift paa indenlandsk Sukker af samme Størrelse som Tolden paa indført mellemlyst Sukker, om end med et Fradrag af 4 pCt. for Svind.

Da dette Forslag 27/3 1873 var blevet vedtaget ved 3. Behandling i Folketinget, udsendte Arkitekt *C. Granzow* ovenaftrykte Pièce, der kom til at spille en ikke ringe Rolle ved Landstingets Drøftelse af Spørgsmaalet. Saaledes citeredes den ved 1. Behandling i Tinget 1/4 1873 med Tilslutning af Gaardejer *L. S. Schøler*, Hammel, hvad der kaldte *Estrup* frem til en Protest (Landstingstidende 1872—73, Sp. 1118 og 1120), og umiddelbart inden 2. Behandling den 23. s. M. blev den omdelt til alle Rigsdagens Medlemmer. Det eneste Indlæg, som blev fremsat i Tinget ved denne Lejlighed — af Bolsmand *N. P. Hansen*, Lyngby Skovhuse (L. T. 1872—73, Sp. 1188 ff.) — var for en stor Del bygget paa *Granzow's* Skrift. Imidlertid var dette kommet for sent til at kunne øve afgørende Indflydelse paa Sagens Gang. 3/5 1873 blev Loven underskrevet af Kongen.

Der er dog ikke Tvivl om, at de i Piécen udtalte Tanker om en midlertidig moderat „opdragende“ Beskyttelse for denne unge Industri, hvis Kaar, hvad Praksis snart skulde vise, til at begynde med blev alt andet end lyse, vandt Terrain. Ved Skæbnens Ironi blev det *Estrup* selv, der som Finansminister maatte søge Loven modificeret 1875—77; den *Estrup'ske* Afgiftslov af 24/3 1877 indrømmede en Svindmargin paa 8 pCt. for indenlandsk Sukker, hvilket betegnede en maadeholden Beskyttelse. Endnu videre gik den *Bojsen'ske* Sukkerlov af 9/4 1891, der ydede lyse Konsumsukkere en ikke uvæsentlig Beskyttelse. Saaledes oplevede Arkitekt *C. Granzow*, der bortkaldtes den 11. September s. A., inden sin Død at se Indledningen til den senere Udvikling, som han, fremsynet som han var, ikke blot havde haabet, men ventet: Danmark som selvforsynende med, ja vel endog som Eksportør af Roesukker, en Udvikling, der ikke mindst under den anden Verdenskrig fra 1939 har været af livsvigtig Betydning for vort Fædreland.

Af Indholdet af *Granzow's* Skrift skal i øvrigt kun udhæves hans Fremdragelse af Sukkerindustriens Værdi for

Landbruget i Almindelighed, hans Slaaen til Lyd for Andelstanken en halv Snes Aar tidligere end Oprettelsen af de første Andelsmejerier og -slagterier (1882 og 1887) og hans vaagne Kritik over for Privatkapitalismen, alt Vidnesbyrd om hans sjældne finanspolitiske Forstaaelse.

AF JOHAN ERNST RIETZ'
DAGBØGER

AF

MARIA DAHL
FØDT GRANZOW

SÆRTRYK AF „DANSKE STUDIER“ 1916

KØBENHAVN
H. H. THIELES BOGTRYKKERI
1916

Det synes, som om Interessen og Forstaaelsen for J o h a n E r n s t R i e t z' Livsværk er stigende i Sverige. Hans Betydning baade som Sprog- og Folkelivsforsker anerkendes mere og mere. Men vort Broderland skylder endnu at give den sammenfattende, kritiske og udtømmende Skildring og Vurdering af den Gærning, han i sin alt for korte Levetid under et jærnflittigt Arbejde fik udrettet. Professor E s a i a s T e g n é r's Afhandling i „Svenskt biografiskt Leksikon“¹ hævder vistnok stadig Pladsen som en af de bedste Biografier af Rietz; af de Mindeartikler, Hundredaarsdagen for Rietz' Fødsel — den 6. September 1915 — fremkaldte, bør særlig fremhæves en fortræffelig Opsats af N. E. H. i „Fataburen“ 1915². At den anonyme Forfatter af „Modersmålets anor. Svenska ordfränder i klassiska och levande språk“ (Stockholm 1910) — August Strindberg? — tilegnede sin Bog „Minnet af Johan Ernst Rietz“, af hvem han først lærte, at „vort Modersmaal er beslægtet med Verdenssprogene“, kan maaske ogsaa betragtes som et talende Tidens Tegn. For J. E. Rietz' alsidige Begavelse og omfattende Kundskaber³ havde der vel været Brug ved Universitetet. Hans Hovedværk „Svenskt Dialekt-Lexikon“ sammenstilles af Tegnér i Betydning med J. E. Rydqvist's „Svenska språkets lagar“ og C. J. Schlyter's Lovglossarer, men han havde ikke det Held som Schlyter

---

¹ L. c. Ny följd VIII (Stockholm 1879—85) S. 485—90.

² L. c. S. 183—88.

³ Foruden i Filosofi, Filologi og Teologi var Rietz ogsaa velbevandret i den geografiske Videnskab; herom vidner hans Lærebog „Grunddragen af geografiens och geografiska upptäckternas historia“ (Lund 1842).

uforstyrret af travl Embedssyssel udelukkende at beskæftige sig med sin Videnskab. At gennemføre et ordinært Professorat til ham, var ikke lykkedes — i lange Tider havde han virket som konstitueret Professor, først i teoretisk og siden i praktisk Filosofi —, og han havde da søgt Præstekald, men om end han som Præst og Provst af sin Samtid blev anset som „*en af Lunds stifts förnämsta prydnader, en man af lärdom, fromhet och outtröttlig verksamhet*“⁴, vilde Universitetsstillingen vistnok have skaffet ham det Otium til sammenhængende videnskabeligt Arbejde, han nu maatte savne. Hans utrættelige Virke maatte tilsidst slide ham op. Da han var ung, udtalte P. G. Ahnfelt om ham, at han aldrig havde set nogen, der kunde læse og vaage saa meget som Rietz⁵. Og denne Dom slog altid til. Nidkært og ivrigt røgtede Rietz sit ansvarsfulde Embede og andre offentlige Hverv, han var en kærlig Ægtefælle og trofast og omsorgsfuld Fader for sine 13 Børn; det er da næsten ubegribeligt, at han kunde faa Tid til at udfolde den litterære og videnskabelige Energi, som hans Forfattergærning bærer saa rige Vidnesbyrd om. I hans Studereværelse brændte Lyset til langt ud paa Natten. I et stemningsfuldt Digt „Nattens tankar“ har A. U. Bååth skildret, hvorledes en Tyv, der vilde gøre Indbrud i Præstegaarden, skræmt af Lysets Skin og betaget af den Forskerglæde, der maler sig paa den skrivendes Ansigt, opgiver sit Forsæt:

*Från markerna vinden sjungande hviner
i prostgården in en oktober natt;
den tar i stackar och halmtak fatt;
i almarnes kronor susningar gå,
mot rutorna vildvins-rankorna slå.
Ur prostens kammar än ljuset skiner.*

⁴ L. Feuk: Miniatur-bilder af bemärkta prestmän i Lunds stift på 1800-talet (Malmø 1893) S. 98, jfr. ogsaa Larifari (o: L. Feuk): Ett akademiskt album från student-tiden II (Malmø 1889) S. 77 o. ff.

⁵ P. G. Ahnfelt: Studentminnen I (Helsingborg 1857) S. 238.

*Han sitter, som många åren han setat,
bland böcker och papper i nattens frid:
En forskningens ärliga, stilla strid,
som dagens buller och slit ej tål;
han forskar i svenska bygders mål,
dem fram han ur gård och ur stuga letat.*⁶

Fra Bygd til Bygd drog han for at indsamle Materialierne til sine Ordbogsarbejder — Bønderne kaldte ham „prosten som finner upp ord“! — han førte en levende Brevvexling med Samtidens lærdeste Mænd, i Sverige bl. m. a. med Carl S ä v e og Botanikeren Elias Fri e s⁷; i Danmark, som han nærrede varm Sympati for, stod han i Forbindelse med Mænd som C. J. Thomsen, P. G. Thorsen, J. J. A. Worsaae, C. F. Herbst, N. M. Petersen, Chr. Molbech⁸ o. a., i Tyskland bl. a. med J. M. Lappenberg og Brødrene Grimm, hvorom et Vidnesbyrd i Ernst Schmidt: Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten (Berlin 1885), hvor der S. 311—12 findes trykt et Brev fra Rietz til Jacob Grimm.

Men bortset fra disse Breve og de i Lunds Universitetsbibliotek opbevarede Rietz'ske Samlinger vil der savnes det væsentligste Materiale til en mere personlig Skildring af Johan Ernst Rietz. Ved en Misforstaaelse blev ved hans

⁶ A. U. Bååth: På gröna stigar (Stockholm 1889) S. 83 ff. En virkelig Begivenhed ligger til Grund herfor.

⁷ I Lunds Universitetsbibliotek findes opbevaret en Række Breve fra Rietz til forskellige Korrespondenter.

⁸ I det kgl. Bibliotek i København findes, foruden et Brev til A. Cronholm, et Brev til N. M. Petersen (Ny kgl. Saml. 1536, 2°), jfr. Carl S. Petersen: Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl S ä v e (Kbhvn. 1908) S. III, og sex til Chr. Molbech (Ny kgl. Saml. 2336, 4°). Molbech synes i det hele at have næret venskabelig Interesse for Rietz. I „Historisk Tidsskrift“ V. (1844) Si. 666—70 anmeldte han saaledes Rietz' „Scriptores Suecici medii ævi“, i „Nyt Historisk Tidsskrift“ IV. (1852) S. 748—49 „Skånska skolväsendets historia“.

Bortgang — Rietz døde i København den 16. Juli 1868 — tilintetgjort en Mængde vigtige Papirer, deriblandt Hovedparten af de af ham gennem hele hans Forskerliv modtagne Breve. Man behøver ikke paa dette Sted nærmere at dvæle ved det Tab, der i lige høj Grad maa beklages baade af videnskabelige og personlige Grunde. Brevene vilde sikkert have bidraget deres til nærmere at belyse Rietz' Gærning og hans ædle, uselviske Karakter, om hvilken der iøvrigt foreligger talrige og enstemmige Vidnesbyrd i Litteraturen ⁹.

Reddede fra Undergangen blev ved et Tilfælde nogle af Rietz til forskellige Tider — 1835, 1836, 1838, 1841 og 1846 — førte Dagbøger, dels fra hans Studietid som Informator paa et adeligt Gods, dels fra Rejser til England, Tyskland og Østerrige. Dagbøgerne ejes nu af en af Rietz' Døtre, Fru Majorinde M a r i a K a l l e n b e r g (Stockholm), der i Anledning af sin Faders Hundredearsfest (1915) som Manuskript til Brug for Familien lod trykke nogle „Minnesord“ med Uddrag af Dagbøgerne, ligesom hun alt tidligere i svenske Blade havde offentliggjort lærerige og kulturhistorisk interessante Erindringer fra Barndomshjemmet i Ty g e l s j ö Præstegaard, Erindringer, der vel fortjente at samles og derved komme en større Kreds til Gode.

Til en Publikation i deres Helhed egne Rietz' Dagbøger sig næppe. De give et tiltalende Billede af hans sjældne Personlighed, de vise den unge Huslærers høje ideale Stræben, hans Alvor i Arbejdet, Mangfoldigheden af hans Studier, og de vise den modne og lærde Granskers Glæde over Færden i de fremmede Lande. Men dels ere de nedskrevne blot som Støtte for Hukommelsen uden mindste Tanke om Offentliggørelse, og dels har den overvejende Del af dem nærmest Familieinteresse. Nedskriveren af disse Linier, Datterdatter af Johan Ernst Rietz, har imidlertid ment, at et

⁹ Jfr. foruden de alt anførte Biografier bl. a. Carl Sjöström: Skånska nationen vid Lunds universitet 1833—1883. Biografiska anteckningar (Lund 1885) S. 75.

enkelt Afsnit af Dagbøgerne, der skildrer et Ophold i København med Besøg bl. a. hos Molbech og i J. L. Heibergs Hjem, kunde have nogen Interesse ogsaa for danske Læsere som et beskedent Bidrag til enkelte af disse hjemlige Storheders Karakteristik. Ikke mindst i Personalhistorien gælder Ordet, at smaa Krummer ogsaa ere Brød. Det paagældende Afsnit har til Titel „Reseanteckningar under en färd från Sverige till England samt derifrån hem tillbaka“. Rietz var 1841 paa Rejse til London, hvor han skulde vies til sin Brud, Frøken Anna Maria Hallberg. Hans Bruds Søster var gift med en Englænder af ældgammel Adelslægt, Diplomaten Charles Manners St. George — Halvbroder til Plutarkhforskeren Ærkebiskop i Dublin Richard Chenevix Trench¹⁰ —, som var sin Svoger en vægtig Støtte ikke mindst ved hans litterære Virksomhed, og hvem Rietz i Taknemmelighed tilegnede flere af sine Bøger, først og fremmest Dialektlexikonet.

I det følgende er det J. E. Rietz, der har Ordet.

Lördagen d. 28. Augusti 1841. I dag på morgonen kl. 4 begaf jag mig åstad på min resa från Lund till London ..... I Malmö träffade jag Professor Hagberg¹¹, som följde med till Köpenhamn, dit vi på ångfartyget „Unionen“ efter 3ne timmars fart anlände kl. 10 f. m.

På e. m. träffade jag vänerne Sorterup¹² och Strunk¹³, med hvilka jag for till Fredriksbergs slott, och njöts under förtroliga samtal der af den „overordentligt smukke natur“. På aftonen bjuden till Sorterup.

---

¹⁰ 1807—1886. Udgav foruden adskillige Digtsamlinger en Række religiøse og sproglige Studier.

¹¹ Sprogforskeren og Oversætteren Carl August Hagberg (1810—1864).

¹² Numismatikeren og Arkæologen J. B. Sorterup (1815—1849).

¹³ Musæumsmanden og Udg. af Portrætkatalog C. A. F. Strunk (1816—1888).

S ö n d a g e n d. 29. A u g.

For på morgonen att bese dödens stilla boningar Assistentkyrkogården, var sedan hos Justitierådet Thomsen ¹⁴, i Frue kirke, på Universitetsbiblioteket med Thorsen, vidare på Målningsgalleriet på Christiansborgs slott. Bland andra herrliga taflor dröjde jag med särdeles nöje vid en af Prof. Dahl: Ett vinterstycke ¹⁵ samt Garderkarlen som modell i bildhuggarens verkstad. Det sednare var i hög grad utmärkt för den skicklighet, med hvilken konstnären, Bundtzen, förstått att anbringa ljus och skugga ¹⁶.

På aftonen var jag hos Justitierådet Molbechs, der jag mycket vänligt blef modtagen och samspråkade om hvarje-handa. Sedan vi drucket the proponerade han att vi skulle gå till Heibergs, ett anbud, som af mig naturligtvis med glädje omfattades. Vi träffade såväl den utmärkte författaren som hans utmärkte fru hemma. Der tillbragte jag en särdeles intressant afton under samtal med dem och Heibergs moder, Fru Gyllenberg, hvilken anses såsom författarinna til „Hværdagshistorierne“.

Fru Heiberg är utmärkt söt och älskvärd samt äger en utmärkt fin bildning ¹⁷. Med henne talte jag om Mamsell

¹⁴ o: C. J. Thomsen.

¹⁵ Nordmanden J. C. Dahls i 1830 udstillede „Vinterlandskab. I Forgrunden en forstyrret Kæmpegrav. Motiv fra Vordingborgs Omegn“; se Carl Reitzel: Fortegnelse over Danske Kunstneres Arbejder (København 1883) S. 107. Billedets nuværende Katalognummer 464.

¹⁶ Skrivfejl for Bendz. Om Wilh. Bendz' i 1827 udstillede Hovedværk: „En Billedhugger arbejdende efter den levende Model i sit Værksted“, Reitzel l. c. S. 30, nuværende Katalognummer 430, udtaler en Autoritet som Karl Madsen i et Privatbrev, at det „sikkert var det mest virkningsfulde af de danske Billeder, som i 1841 fandtes i Galleriet paa Kristiansborg“.

¹⁷ Historikeren Karl Hegel, Filosoffens Søn, har ved et Besøg i København 1843 faaet et tilsvarende Indtryk af Fru Heiberg. I „Leben und Erinnerungen“ (Leipzig 1900) S. 120 udtaler han: „Was war das aber auch für ein liebreizendes Wesen! So einfach und natürlich, geistvoll und bezaubernd in Blick, Miene, Stimme, und dabei anspruchslos, häuslich und ganz weiblich.“

Brehmers arbeten, om Goethe, Schiller m. m. Heiberg sjelf är ganska hyggelig med genialiskt utseende, hög hvälfdd panna. Samtalet med honom hvälfdde sig om Snellman¹⁸, Martensen, hans egna arbeten m. m. I sällskapet war en Amiral Wolf¹⁹ och et par andra herrar. Fru Heiberg discuterade med sin man den frågan huruvida monologer i ett theaterstycke kunde vara af sådan natur att något dramatiskt derigenom uttrycktes²⁰. Den förträffliga skådespelarskan förswarade sin satts väl, karakteriserade det episka, lyriska och dramatiska elementet väl och talade så, att jag förwånades. I hela hennes sätt låg mycken gratie utbredd. Kl. ½12 på natten tog jag afsked.

M å n d a g e n d. 30. A u g.

Besökte Justitierådet Thomsen, bevistade en lektion på Universitetet, der jag hade glädjen höra den utmärkt genialiska Professor Martensen, som föreläste om „Pinsefesten“, Inspiration, *γλωσσαις λαλειν*²¹. Det var utomordentligt herrligt, og han är den mest snillrike man och tänkare jag har hört.

Kring middagstiden var Prof. Heiberg hos mig på ett besök i mitt logis. Mycket vänskapligt sinnad; han bad mig

¹⁸ Johan Wilhelm Snellman (1806—1881), finsk Statsmand og Publicist. Hegelianer. Af hans „Philosophisk Elementarkurs“ (I. Psychologi, Stockholm 1837) var i 1840 udkommet II. Logik og III. Rättslära.

¹⁹ Shakespeareoversætteren P. F. Wulff (1774—1842), der i 1840 udnævntes til Kontreadmiral.

²⁰ Man mindes her den Heibergske Opfattelse af Monologens Væsen i hans Kritik over „Væringerne i Miklagard“, Prosaiske Skrifter III. S. 176 o. ff. og S. 271; jfr. hertil Oehlenschläger: „Om Kritiken i Kjøbenhavns flyvende Post, over Væringerne i Miklagard“ (København 1828) S. 7—8.

²¹ I Følge Universitetets Lektionskatalog foredrog Professor Martensen i Sommersemestret 1841 — offentlig Tirsdag og Torsdag 9—10 d. kristelige Eschatologi — privat Mandag, Onsdag, Fredag og Lørdag 9—10 det dogmatiske System, jfr. Rietz' Omtale af Martensen i hans Moral-filosofiens historia (Lund 1846) S. 116—17.

ej glömma bort sig, utan helsa på sig och sin fru, då jag kom öfver til Köpenhamn. På aftonen kl. 6 afseglade jag med ångfartyget „Christian VIII“ mot Kiel. Många passage-rare befunno sig om bord, bland andra Hertig af Holstein Glücksborg²², hvilken är förmäld med Fredrik VI.s yngsta dotter Wilhelmina, samma princessa, som, förut gift med n. v. Danska Kronprinsen, från honom blifvit skiljd. Prin-sen var mycket anspråkslös och flärdfri. Jag såg äfven Princessorna Wilhelmina og Caroline, då de ombord tog afsked med Holsteinska hertigen. De voro fula, den sista i högsta grad.

Under seglatsen var jag uppe på deck til nära midnatt. Ett vackert månsken fägnade oss under den „dejlige fart“. Wi passerade vid den tiden förbi ön Møen, hvars klint af kritberg, gemenligen kallad Jungfrun, lyste hvit och klar.

SUPPLEMENT

Til Supplering af ovenstaaende Afhandling, skrevet i Anledning af J. E. Rietz' Hundredaarsdag, hidsættes — 100 Aar efter hans Bryllup i London den 12te September 1841 — nogle Citater m. m. De første Citater gengives efter Afskrifter, tagne af Majorskan Maria Kallenberg.

Ur en tysk tidning.

Neues Wörterbuch der schwedischen Volkssprache.

... „Der Nestor der gotisch-germanischen Sprachfor-schung, der verstorbene Jacob Grimm, welcher das Er-scheinen der beiden ersten Lieferungen dieses bedeutsamen Werkes noch erlebte, äusserte sich darüber in folgenden Worten: „Ein Werk, das alle meine Arbeiten fördert, ist natürlich einer lebhaften Theilnahme werth. Dasselbe

---

²² Hertug Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Lyksborg (1813—78).

macht uns eine Menge einzelner Schriften, deren man schwer habhaft werden kann, auf einmal entbehrlich. Das Verfahren des Verfassers dieses Werkes ist des grössten Lobes würdig!“

In gleich anerkennender Weise haben sich bereits andere namhafte Sprachforscher ausgesprochen, sodass uns nur übrig bleibt, die Aufmerksamkeit Aller in Deutschland, welche sich mit dem tiefern Studium der gotisch-germanischen Sprachen beschäftigen, auf dieses Wörterbuch hinzulenken, das in der That auf der Höhe gegenwärtiger Sprachforschung steht.“ ...

Die soeben erschienene dritte Lieferung (Heft 4—5) reicht bis zu dem Worte „Läte“*) und erläutert viele kernige uralte Wörter, die für den Sprachforscher von ganz besonderem Belange sind. Wir können dem Genossen auf dem Gebiete der gotisch-germanischen Sprachforschung nur aus vollem Herzen zurufen: „Macte virtute et hac gloria tua!“

Berlin im Mai 1864.

Professor Firmenich-Richartz.

Ur „Illustrerad Tidning“.

„Ordbok öfver svenska Allmogespråket“ af Johan Ernst Rietz. Häft I—V. Lund 1862—63.

... Ät detta sjelfständighetens första svenska arbete hafva flera språkforskare i andra länder (bland dem Jacob Grimm) egnat allt det beröm, som det så rättvisligen förtjenar ... se „Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen“, Nr. 166, den 19. Juli 1863, „The Gentleman's Magazine“, London, samma månad och år, m. fl. tidskrifter. Här hemma har författaren erhållit utmärkelser af statsanslag för dess utgifvande ...

Det är och blir ett af dessa arbeten, till prydnad för vårt land, som alle tiders forskare skola draga en oskattbar nytta af.

---

*) Formentlig S. 398.

Vi hänvisa för öfrigt till det klart utredande företalet.“

Endelig en Udtalelse fra allerhøjeste Sted, ved Kammerherre E. G. von Döbeln: „Herr Kontraktsprost! Med mycken fågnad har H. M. Konungen emottaget edert Dialekt-Lexikon och befallt mig säga Er Sin hjertliga tack för detta vackra arbete — hvilket är och skall förblifva en prydnad för svenska vetenskapen och lända till evärdlig heder för Er själf .....“

Blandt Nekrologerne skal her nævnes en af Dr. theol. Severin Cavallin, i „Sydsvenska Dagbladet“ 18.(?) Juli 1868. C. har klar Forstaaelse af, hvad travl Embeds-syssel (Examensbyrden bl. a.) har røvet af Videnskabsmandens kostbare Tid.

... „Alltifrån det Rietz inträdde i en offentlig tjenstefattning, hade han ganska många embetsgöröml. Docenturen var för honom ingalunda någon sinekur, enär han under denna mesta tiden hade förordnande att förestå profession dels i teoretisk — dels i praktisk filosofi, och i synnerhet professionen i sistnämnda vetenskap medförde, — utom föreläsningsskyldigheten — en stor mängd af tentamina och examina.

Kyrkoherde-embetet, äfven vid ett mindre vidsträckt och folkrikt pastorat, helst när det bestrides utan eller med blott föga biträde och dertill i förening med prostetjänst, tager också en mans verksamhet i anspråk.

Der behöfdes den brinnande håg för litterära sysselsättningar och den uthållighet i arbete, vilka i så hög grad utmärkte Rietz för att under en trägen embetsverksamhet hinna att i olikartade ämnen samla och utgifva så mycket. Under det han var anställd vid universitetet och skolan hade han utom tre disputationer utgifvit flera handskrifter ... gjort betydliga samlingar till ett större arbete öfver geografiens historia ...

Efter fullbordandet af detta verk — ordboken öfver Allmogespråket — (1867) rustade den outtröttlige mannen sig till att lägga sista handen vid ordboken öfver Medeltids-svenskan, — men snart domnade den flitiga handen ...

Bland kamrater och embetsbröder hade han talrika vänner, och de många vetenskapsidkare så inom fäderneslandet som i grannländerna, med hvilka han underhöll en litterär förbindelse, voro tillika genom tillgifvenhetens band fästade vid honom ...

Det är ej ovanligt att de, som arbeta i litteraturen, af sina mödor skörda ingen ekonomisk vinning, men väl förlust. Det samma vederfors äfven prosten Rietz“ ...

Ved „nordiska festen“ i Lund 1869 udtalte Professor Ly-sander: ... „Det rika material, Rietz samlat, var tillika af så pass inre värde, att ingen framtida forskare inom folkdialekternas område, turde kunna underlåta att aktgifva på detsamma.“ Slutligen vidrörde talaren några för flertalet af åhörarne hittills troligen obekannta förhållanden, hvilka voro egnade att öka den beundran, man förut egde för det jetteartade i Rietz' arbetskraft“ („Snällposten“).

Af danske Blades Nekrologer hidsættes:

„Dagbladet“ 18. Juli 1868: ... „et Arbejde, der indeholder c. 80.000 Ord og ogsaa vil være af stor Betydning for Studiet af de danske Dialekter. I Manuskript efterlader han navnlig et Værk over det svenske Sprogs Historie i Middelalderen“ ...

„Fædrelandet“ 23. Juli 1868 (Nr. 168): ... „en af Nordens fremragende Videnskabsmænd ... i Lund ... i 11 Aar Lærer ved Universitetet ... sin nylig afsluttede store Ordbog, som, indeholdende Oplysninger om over 80.000 Ord, er et meget vigtigt Bidrag til nordisk Sprogkundskab. Han har ogsaa samlet Materialier til en Ordbog over det svenske Sprog i Middelalderen, som skulle være saa fuldstændige, at Værket kan udgives“ ...

Til Slut et i „Sydsvenska Dagbladet“ Juli 1868 offentliggjort, meget „følt“ Mindedigt af Kyrkoherde Lindner. Dets sjette og sidste Strofe lyder:

„Fast till kroppen död, vår vän dock är
Lefvande ännu i högre sinne. —
Ständigt lefver han i älskadt minne
Hos enhvar, som honom kände här,
Och den ande, som ej döden lyder,
Evighetens tungomål nu tyder.“

Et Sekel svandt, siden Rietz begyndte sin Forfatterbane, trekvart Sekel, siden Jacob Grimm, Firmenich „und andere namhafte Sprachforscher“ udtalte deres Anerkendelse. Bestod denne Hundredeaarsprøven? Efterfølgende skulde gerne være et Bidrag til Besvarelsen heraf.

I „An Etymological Dictionary of the English Language“, Oxford 1882 — S. IV, skriver Professor i Angelsaxisk i Cambridge W. W. Skeat (1835—1912): „Rietz (Swedish dialects, a valuable book, written in Swedish)“.

Fra England drager vi til Sverige til en af de Mindeartikler, som Rietz' Hundredeaarsdag fremkaldte, og citerer af N. E. H. (Hammarstedt) i „Fataburen“ 1915, S. 184: ... „Det är en sanning, som synes icke kunna för ofta upprepas, att hvarje kulturell företeelse bör och har rätt att dömas efter de tidsförhållanden, inom hvilka den uppstått och ur hvilka den framgått. Eftervärlden förbiser alltför ofta af ren in-skränkthet och själföfverskattning denna enkla grundlag. Men det finnes och en annan ljusare sida hos eftervärldens dom: den förstår mången gång att till sitt värde uppskatta hvad samtiden af partiskhet, afund eller brist på förmåga att förstå icke tillerkänt sin rätta och fulla betydelse.

Otvifvelaktigt skattas Rietz' vetenskapliga lifsgärning högre af nutiden än af samtiden ...

S. 185 f. om den förra ordboken må här anföras det om-

döme, som Jacob Grimm ... därom aflät och som intygar, att Rietz' ordbok öfver svenska allmogemålet på sin tid var fullkomligt up to date ... Ej blott i tyska utan äfven i engelska tidskrifter mottogs föröfrigt arbetet med erkännande och beröm ...

S. 186 f. öfver Rietz' efterlämnade arbeten lämnas här slutligen en förteckning ... (hvoraf kun enkelte skal nævnes):

En Wadstena-nunnas bönbok. Efter en handskrift på Köpenhamns universitetsbibliotek första gången utgifven ...

En syndares omvändelse ... för första gången utgifvet ...

Helgonasagor ... förste gången utgifna.

Skånska skolväsendets historia, utarbetat i synnerhet efter otryckta källor ...

Svensk järteckens postilla. Efter en gammal handskrift från Norrige första gången utgifven ...

Dessutom hade Rietz vid sin död gjort förarbeten till en ordbok öfver svenska medeltidsspråket, nu (3 band) förvarade i Lunds universitetsbibliotek ... Rietz' efterlämnade papper (23 band) finnas i Lunds universitetsbibliotek. Bland dessa saknas dock tyvärr anteckningarna från hans forskningsfärder inom Sverige.“ (Mon ingen kan udrede deres Skæbne?)

Ogsaa Axel Kock bryder en Lanse for J. E. Rietz i „En Lundensisk Språkman från äldre tid“ (Lund 1921), som den store Sprogforsker elskværdigst sendte Nedskriverinden af disse Mindeblade. I Bogen findes Billeder af Tygelsjö nu nedbrændte Kirke og Præstegaard og af J. E. Rietz med det ædle Ansigt: Tænkerpanden og de gode Øjne — „Sjælens Spejl“.

Uddragenes Mængde staar i ligefremt Forhold til Forfatterens Competence!

S. 404. „I Tygelsjö prestgård på den frodiga Malmöslätten bodde under de senaste sjutton åren av sin arbetsfyllda

levnad den man, som svensk dialektforskning har att tacka för den utan all jämförelse innehållsrikaste ordboken över vårt lands allmogemål. Denne framstående forskare var förre docenten och t. f. professorn vid Lunds universitet, dåvarende kontraktsprosten Johan Ernst Rietz ...

S. 412. Över huvud kom Rietz' ganska omfattande publikation „Scriptores svecici“ icke att för språkforskningen medföra det gagn, som under något andra förhållanden torde ha blivit fallet. En faktor är den, att Rietz' upplagor — om också delvis först efter decennier — blivit överflödiga eller väsentligen överflödiga därigenom, att Svenska Fornskriftssällskapet utgivit de av Rietz tidigare publicerade handskrifterna ...

S. 416. Sedan arbetet på dylikt sätt under flera år förberetts, utkom första häftet av „Svenskt dialekt-lexikon“ (även med titeln „Ordbok öfver svenska allmogespråket“) år 1861, och sex år senare (1867) förelåg det omfångsrika verket med sina mera än 1700 fint tryckta spalter färdigt. Det är tillegnat Charles Manners St. Georges minne.

Med utarbetandet och publicerandet av dette store verk, fullt av värdefulla detaljuppgifter om bygdemålsord såväl från Sverige som från de svensktalande bygderna öster om Bottniska viken och Östersjön, har Rietz gjort en synnerligen viktig tjänst åt den svenska och över huvud åt hela den germanska språkforskningen ...

S. 417. Till belysning av dialekt-ordens historia anför Rietz ofta fornsvenska ord, hämtade från samlingarna till hans planlagda glossar över medeltidsspråket, och i stor utsträckning gör han etymologiska sammanställningar ...

Dessa härledningarna kunna icke alltid godtagas av våra dagars lingvister, men det bör dock sägas, att de även för dessa mången gång kunna vara vägledande ...

... under ett halvt sekel bör forskningen väl ha gått åtminstone några tuffjät framåt ...

Emellertid vore det inte rimligt begära, att Rietz skulle

ha varit en grundlig fonetiker, eftersom fonetiken vid den tid, då han började planera sin ordbok, ännu gjort endast små framsteg och i alla händelser var en i Sverige föga studerad vetenskap.

S. 420. I inledningen framhålles det även, att han i sina medeltidssamlingar har „en viktig tillgång att genom vårt fornspråk upplysa allmogemålens ordförråd“ ...

Men om man fordrar, att allt etymologiserande borde ha undvikits, och att inga hänvisningar till motsvarande svenska medeltidsord borde ha förekommit, så menar jag, att kritiken ej längre är berättigad.

S. 421. Även om Rietz' etymologier ej alltid äro övertygande, så kunna de ej skada, tvärtom. Och ifall man ville fordra, att endast evidenta ord-härledningar skulle få framkomma i tryck, så hyser jag en liten misstanke om att också en eller annan av våra dagars etymologer ej alldeles skulle fylla måttet. Hvad anförandet av belysande fornsvenska ord hos Rietz vidkommer, så torde de hava varit till gagn och av intresse vid en tid, då man ännu icke, såsom nu är fallet, egde utmärkta ordböcker över medeltidsspråket.

Det är dessutom skäl erinra om att det vetenskapliga arbetets *fördelning* ej i samma mån gjort sig gällande på den tid, då Rietz planlade och utförde sitt dialekt-lexikon, som i våra dagar ...

Men tillika framhåller han med fullaste rätt, att det redan då var hög tid att „för närvarande och kommande släkter söka bevara många af de gamla orden“ ...

S. 422. Ifall Rietz ännu några år hade samlat material för att ytterligare förbättra och rikta sin ordbok, och till och med om han endast ett par år hade uppskjutit dess tryckning, så skulle denna vår synnerligen viktiga källa till svenska språkets och över huvud till de germanska språkens historia icke hava förelegat eller åtminstone ha funnits endast såsom en torso.

Vetenskapen bör vara honom mycket tacksam för att hans värdefulla huvudarbete nådde sin fullbordan.“

Et Postscriptum belyst ved endnu fire Citater af den afdøde Professor „i nordiska språk“ ved Lunds Universitet, „en av de 18 i Svenska akademien“.

S. 421. „Över huvud uttalar Rietz i det inledande partiet av sitt stora arbete åtskilliga mycket tänkvärda ord.“ Et af disse synes at være det, hvormed hans Forord afsluttes: „Ordboken öfver vårt medeltidsspråk är nära färdig till tryckning“. — Denne Udtalelse er senest fra 1867. Rietz døde 16. Juli 1868.

S. 417 — om den første Ordbog — „säkert är, att senare generationer av etymologer i synnerligen stor utsträckning använt det av Rietz meddelade svenska dialektmaterialet vid belysning af såväl svenska som andra germanska ord.“ ...

Man tør maaske da antage, at det samme — mutatis mutandis — gælder ogsaa den anden Ordbog.

Selv om J. E. Rietz skrev en ualmindelig tydelig, ligefrem kalligrafisk Haandskrift — jfr. S. 420 det karakteristiske Brudstykke af hans Brev til C. W. Skarstedt — vilde det dog have været en Lettelse for disse præsumtive Forskere, hvis de ikke havde behøvet at søge i de af N. E. H. nævnte „tre band“ paa Universitetsbiblioteket i Lund, men i et postumt Arbejde, bearbejdet og udgivet af en Fagfælle af Rietz.

Og — den anden Ordbogs Udgivelse vilde maaske have været et onus, men det vilde have været en Skæbnens Retfærdighedshandling over for den Mand, der blev et Offer for sin Videnskab, jfr. S. 405: „Den ofantliga arbetsbödan bröt redan under manna-åldern den ursprungligen ovanligt kraftige mannen.“

J. E. Rietz' ældste Oldebarn, Historikeren Flemming Rietz Granzow Dahl, Stadsarkivar i København, naaede personlig at høre Kock — og Tegnér den Yngre — udtale sig om Rietz. 1923 havde han det Oehlsenschläger-Tegnérsk Stipendium og tilbragte „vårterminen“ i sin Mormors Fødeby, hvor Esaias Tegnér og Axel Kock ved en Festmiddag i det Tegnérsk Hjem med fuld og varm Anerkendelse mindedes Skaberen af „Svenskt Dialekt-Lexikon“.

Som Medlem af „Lunds nation“ drev Flemming Dahl filologiske, historiske og geografiske Studier og overværede bl. a. — som eneste Dansker — Aabningen af Anders Sunesøns Grav; herom skrev han i „Berlingske Tidende“ og „Tilskueren“ (Maj 1923), medens han i „Lundagård“ har skildret selve Opholdet i Lund.

Mellem J. E. Rietz' mange dygtige Ætlinge maa Torsten Dahl, Professor i Engelsk ved Aarhus Universitet, vel siges at være den, der nærmest er traadt i sin Oldefars Spor, jfr. f. Ex. Skrifterne „Form and Function. Studies in Old and Middle English Syntax“ samt mindre syntaktiske Afhandlinger (samlede i japanesisk Udgave 1937). Han har bl. a. ogsaa skrevet „Conflicting Comments on the Union of England and Scotland“, dediceret „To the Memory of Professor Frantz Dahl.“

Litteratur — foruden den af Maria Dahl i „Danske Studier“ 1916, S. 161—67, citerede: Axel Kock: „Under Lundagårds kronor“ II, Lund 1921, S. 404—22; Maria Kallenberg i H. E. Hallberg: „Minnen från gamla skånska prästhem“, Lund 1924, S. 185—98; Frantz Dahl: „J. E. Rietz“, Salmonsens Konversationslexikon, anden Udgave. Bind XX, København 1926; Fritz Hallberg: (Paa Anmodning af Maria Dahl nedskrevne) „Personliga minnen från Tygelsjö prästgård“, Malmö 1926 (duplikerede); Gunnar Hellström: „En Släktöversikt“, Stockholm 1927, og Alfred Fjelner: „Skånska mannar från Lund“, Stockholm 1935, S. 191—218.

I Fjelner's Bog, som Forfatteren venligst sendte mig,

staar S. 217: „Oxieborna ... kallade den lärde prosten til ordförande i styrelsen för sin förnäma häradsbank ... Hans bild, målad av Bruno Hoppe, hänger uppe i styrelsesrummet“. ...

En Kopi af dette Maleri i Malmø overraktes 1938 — 70 Aar efter Rietz' Død — til Tygelsjö Kirke af Overkirurg Torsten Rietz i Karlshamn og 1ste stadsläkaren i Stockholm, Einar Rietz.

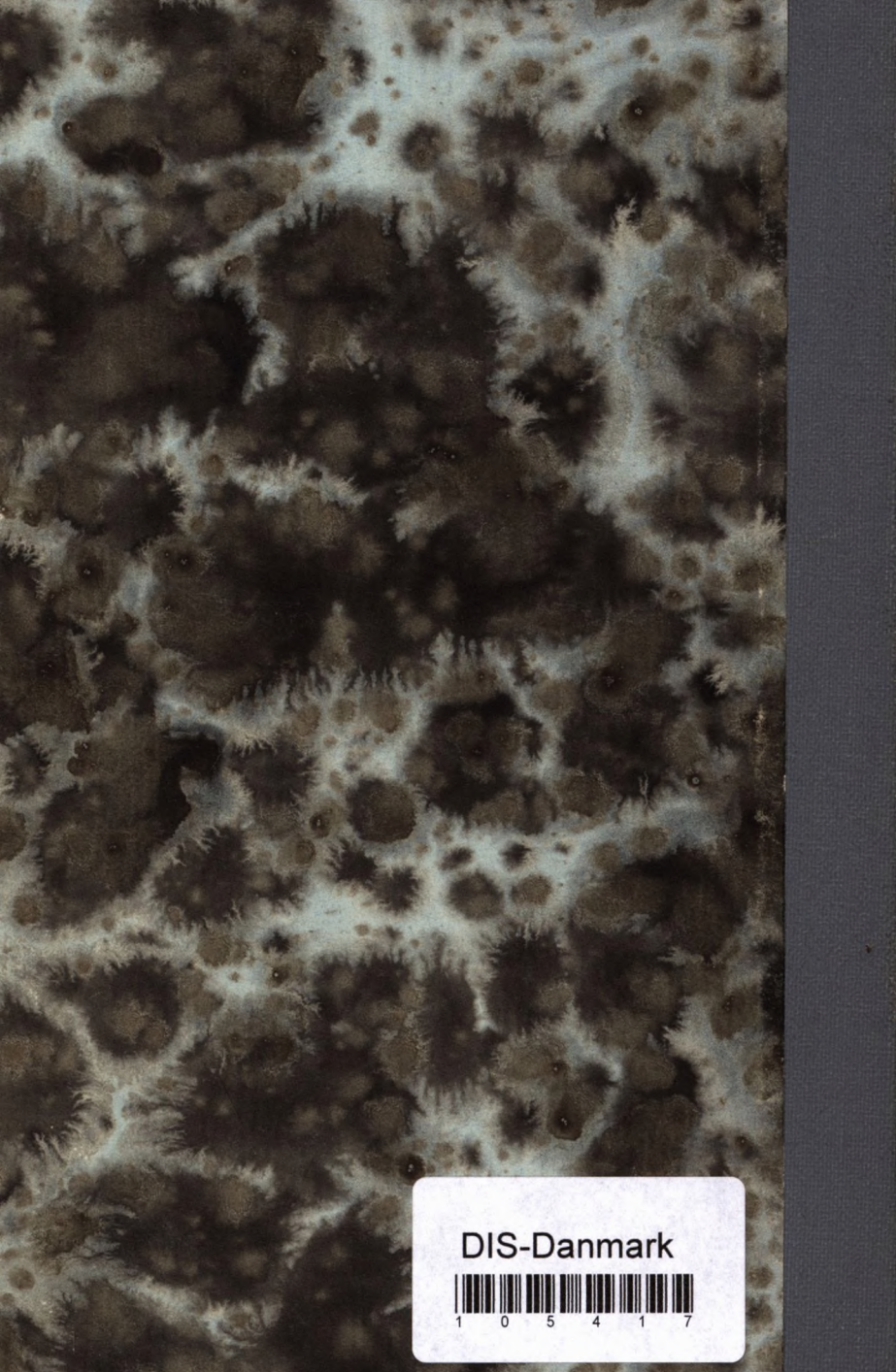
En anden pietetsfuld Gerning udøvede Torsten Rietz ved i Esaiaskirken i København 28/12 1937 at nedlægge en Krans i svenske Farver som Hyldest til den Mand, der elskede J. E. Rietz' Land og — selv stærkt filologisk interesseret — vurderede hans Virke saa højt (jfr. hans Biografi af J. E. Rietz).

Med sonor Stemme holdt Torsten Rietz en Tale, hvis Slutning lød:

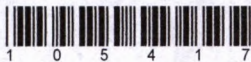
„Käre Frantz. „Rietz släktförening“ böjer sig med beundran och vördnad inför Ditt stoft, och vår krans lägges vid din bår med tack för oföränderlig trofasthet och oförgätlig vänskap. Våra blommor skola vissna snart, men frisk och levande förblir den krans av goda minnen, Du skänkt oss, minnen om Din strålande, vidsynta personlighet och den goda människan.

Till Dig, den fina humanisten, skulle jag vilja säga: „Sit tibi terra levis“, till Dig, den goda människan, säger jag: „Må du vila i Guds frid!““

DIS-Danmark

1 0 5 4 1 7